

UNIVERZITA KARLOVA
FILOZOFICKÁ FAKULTA
ÚSTAV TRANSLATOLOGIE

Bakalářská práce
Michala Nováčková

**Komentovaný překlad: Blueprint of a Penguin (Wayne Lynch:
Penguins of the World, Chapter One. Londýn: 2007, p.17-37)**

**Commented translation: Blueprint of a Penguin (Wayne Lynch:
Penguins of the World, Chapter One. Londýn: 2007, p.17-37)**

Poděkování

Ráda bych tímto poděkovala vedoucí práce, PhDr. Zuzaně Jettmarové, M.Sc., Ph.D., za cenné rady a připomínky k překladu nejobtížnějších pasáží textu a metodické vedení práce. Také bych ráda poděkovala Mgr. Lucii Fuchsové za užitečné konzultace odborné stránky překládaného textu.

Prohlašuji, že jsem bakalářskou práci vypracovala samostatně, že jsem řádně citovala všechny použité prameny a literaturu a že práce nebyla využita v rámci jiného vysokoškolského studia či k získání jiného nebo stejného titulu.

V Praze dne

Michala Nováčková

Anotace

Bakalářská práce se skládá z překladu první kapitoly populárně naučné publikace *Penguins of the World* autora Wayne Lynche vydané v roce 2007 nakladatelstvím A&C Black v Londýně a komentáře tohoto překladu. Cílem překladu bylo zachovat primární funkci originálu a styl autora s přihlédnutím k odlišným žánrově stylistickým konvencím populárně naučného textu ve výchozím a cílovém jazyce. Součástí komentáře je překladatelská analýza výchozího textu, rozbor překladatelských problémů a typologie posunů, ke kterým při řešení těchto problémů došlo. Komentované problémy i posuny jsou doplněny příklady překladatelských řešení. Poslední kapitola komentáře je věnována metodě překladu.

Klíčová slova

Překlad, překladatelský problém, překladatelský posun, překladatelská metoda, překladatelská analýza, vnětextové faktory, vnitrotextové faktory, styl, syntax, lexikum, morfologie, presupozice

Abstract

The thesis contains a translation of the first chapter of the book *Penguins of the World* by Wayne Lynch published in 2007 in London and a commentary on the translation. The aim was to preserve in the translation the function of the source text as well as the author's style with respect to different conventions of the genre in source and target languages. The commentary includes translation analysis of the source text, analysis of translation problems and typology of translation shifts. Commented translation problems and shifts are supported by concrete examples. The commentary is concluded by a chapter on the translation method.

Key words

Translation, translation problem, translation shift, translation analysis, extratextual factors, intratextual factors, style, syntax, lexis, morphology, presuppositions

Obsah

Úvod.....	6
1. Překlad.....	7
2. Komentář překladu.....	21
2.1 Překladačská analýza originálu.....	21
2.1.1 Vnětextové faktory.....	21
2.1.1.1 Autor, nakladatelství.....	21
2.1.1.2 Cílový čtenář.....	21
2.1.1.3 Funkce textu.....	22
2.1.2 Vnitrotextové faktory.....	23
2.1.2.1 Žánrově stylistická výstavba textu.....	23
2.1.2.2 Lexikální rovina textu.....	25
2.1.2.3 Syntaktická rovina textu.....	27
2.1.2.4 Další výrazné sociosémiotické rysy textu.....	29
2.2 Analýza problémů překladu a jejich řešení.....	30
2.2.1 Lexikálně-morfologické problémy.....	30
2.2.2 Syntaktické problémy.....	33
2.2.3 Problémy vyplývající z rozdílných presupozic recipientů.....	35
2.3 Typologie překladačských posunů.....	43
2.3.1 Konstitutivní posuny.....	43
2.3.2 Individuální posuny.....	45
2.3.3 Tematické posuny.....	47
2.3.4 Překladačské postupy.....	48
2.4 Metoda překladu.....	51
Závěr.....	52
Bibliografie.....	53
Primární literatura.....	53
Sekundární literatura.....	53
Slovníky a příručky.....	55
Příloha - výchozí text.....	56

Úvod

Bakalářská práce *Komentovaný překlad: Blueprint of a Penguin* obsahuje překlad první kapitoly publikace *Penguins of the World* s názvem *Blueprint of a Penguin* a komentář tohoto překladu. Komentář je rozdělen do dvou částí, z nichž první zahrnuje analýzu výchozího textu, zatímco druhá se zabývá analýzou problémů překladu a překladatelských posunů a postupů použitých při jejich řešení. Jedna kapitola druhé části komentáře je věnována použité překladatelské metodě.

Autorem publikace *Penguins of the World* je Wayne Lynch. Kniha byla vydána v roce 2007 v Londýně v nakladatelství A&C Black Publishers Limited.

Důvodem, proč jsem si pro překlad vybrala právě tento text, byl především můj dlouhotrvající zájem o tučňáky. Již od dětství mne tyto zvláštní ptáci fascinovaly, a proto jsem se také vždy snažila zjistit o nich co nejvíce. Bohužel, v české literatuře jsem až na publikaci Zdeňka Veselovského z osmdesátých let minulého století jen těžko hledala monografii zabývající se detailně pouze tučňáky, a tak jsem byla brzy nucena uchýlit se k cizojazyčné, zejména anglické literatuře. Volba tématu překladu pro bakalářskou práci tedy pro mne nebyla problém. Na publikaci Wayne Lynche mne však zaujal zejména nenucený tón textu, díky kterému lze publikaci označit za velice čtivou. Méně formální ráz textu je v české literatuře tohoto typu stále ještě poněkud neobvyklý, avšak dle mého názoru má své výhody. Díky vyšší míře konativnosti lépe naplňuje svou hlavní funkci, funkci informativní, a v překladu je tedy nutné alespoň částečně tuto neformálnost zachovat, byť s ohledem na české žánrově stylistické konvence.

Kapitola *Blueprint of a Penguin*, jejíž název byl přeložen jako „Tučňák z ptačí perspektivy“, poskytuje základní přehled o vývoji, fyziologii a způsobu života tučňáka. Této kapitole předchází úvod, ve kterém autor vysvětluje původ svého zájmu o tučňáky. Další kapitoly (celkem je publikace rozdělena do šesti) se pak podrobněji zabývají zejména způsobem života tučňáků – jejich rozšířením, rozmnožovacím cyklem, péčí o potomky a dospíváním, způsobem obživy a výměnou peří. Kniha je opatřena dvěma přílohami. První obsahuje mapy rozšíření jednotlivých druhů tučňáka, druhá s názvem *Penguins and People* se zabývá chováním člověka k těmto ptákům v minulosti a dnes.

1. Překlad

Tučňák z ptačí perspektivy

Přežili i dinosaury

Přestože sedmdesát procent zemského povrchu pokrývají oceány, tvoří mořští ptáci pouhé tři stovky z celkových devíti tisíc osmi set žijících druhů ptáků, tedy asi tři procenta. Obvykle za mořské ptáky považujeme takové, kteří tráví většinu života na moři, jenž je zároveň jejich zdrojem potravy.

Jednotlivé druhy mořských ptáků se od sebe velice liší jak velikostí, tak způsobem života. Patří sem například nejen drobný, pětaticet gramový *buřňáček Wilsonův* (*Oceanites oceanicus*), kterého jsem mnohokrát pozoroval, jak se třepotá v prudkém větru a obratně loví plankton ze zpěněné mořské hladiny, ale i obrovský *albatros stěhovavý* (*Diomedea exulans*), schopný díky křídům s největším rozpětím v ptačí říši (až 3,5 metru) plachtit i tisíce kilometrů. Mimo to sem řadíme třeba i *fregatku vznešenou* (*Fregata magnificens*), černou princeznu pirátů teplých vod tropických moří, která v letu krade potravu jiným ptákům nebo *tereje bílého* (*Sula bassana*), jenž se mnohdy vrhá střemhlav z až třicetimetровých výšek a dýkovitým zobákem rozráží hladinu v rychlosti až 95 km/h. Mezi mořské ptáky však samozřejmě patří i tučňáci, nedostižní plavci, z nichž největší je zhruba třicetikilový *tučňák císařský*. Ten vydrží pod vodou mnohem déle, než jakýkoli jiný pták a potápí se do více než pěti set metrových hloubek, do světa černého jako noc, kde je tlak vody třicetkrát větší než u mořské hladiny.

Tučňáci jsou mořští ptáci, kteří nelétají, což sice může u ptáků působit nezvykle, ve skutečnosti však najdeme hned několik podobných případů. Nelétá například ani novozélandský papoušek *kakapo soví* (*Strigops habroptilus*), *kormorán galapážský* (*Phalacrocorax harrisi*) nebo *potápka krátkokřídlá* (*Rollandia microptera*) z Bolívie a samozřejmě ani notoricky známý africký *pštros dvouprstý* (*Struthio camelus*). Přesto ale ztráta schopnosti létat není u ptáků běžná a řád tučňáci, pod který dnes spadá 17 druhů, je vůbec největším řádem zahrnujícím pouze nelétavé ptáky.

Ještě na přelomu 19. století a 20. století byli tučňáci považováni za žijící spojovací článek mezi ptáky a rybami¹. Na podporu této teorie se v roce 1902 vydali tři stateční muži s

¹ Apsley Cherry-Garrard ve své knize *The Worst Journey in the World* hovoří o hledání spojovacího článku mezi ptáky a plazi, nikoli ptáky a rybami. (Pozn. překl.)

dvojími těžkými dřevěnými saněmi na vysilující třicetkilometrovou cestu mrazivou černou antarktickou zimou skrz ledovou pláň na pobřeží Rossova moře. Jejich cílem byla kolonie *tučňáka císařského* na Cape Crozier. Doktor Edward Wilson, vedoucí vědecké výpravy, jako cíl jejich cesty uvádí sběr vzorků vajec a dále píše: „Rozhodli jsme se zkoumat *tučňáka císařského*, neboť je to jeden z nejprimitivnějších tučňáků, ne-li dokonce jeden z nejprimitivnějších ptáků vůbec.“.

Útrapy, které na této cestě polárníci zažili, později popsal další člen výpravy, Apsley Cherry-Garrard, ve své strhující knize *The Worst Journey in the World* (Nejhorší výprava na světě). „Křik tučňáků dolehl až k nám a my, tři zmrzlí vandráci, jsme konečně stanuli nad domovem *tučňáka císařského*... Po vši té nepopsatelné námaze a utrpení jsme byli svědky opravdového zázraku přírody. Byli jsme jediní lidé na světě, kterým se to kdy podařilo, měli jsme na dosah ruky materiál, jenž mohl být té nejvyšší vědecké důležitosti... Ale mohli jsme se zdržet jen chvilku.“

Polárníci rychle sebrali pět vajec, zabili tři tučňáky kvůli tuku, který používali jako palivo do kamen, a zamířili zpět. V té době si kruté podmínky začaly vybírat svou daň. Cherry-Garrard ve svém deníku napsal: „Teprve na této výpravě jsme úplně pochopili význam slov „milosrdná smrt“. Když jsme té noci ve tmě, větru a závějích po hmatu hledali cestu zpět, byli jsme tak nevyspalí, zmrzlí a k smrti unavení, že klidná smrt v prasklině ledovce by snad pro nás byla lepší.“ A pak, když už se zdálo, že situace statečné trojice snad už nemůže být horší, přece se ještě zhoršila – přišla sněhová vánice. „Foukal tak silný vítr, jakoby měl svět hysterický záchvat a země se trhala na kusy,“ napsal Cherry-Garrard. „Hrůzy té zpáteční cesty se mi vryly do paměti a vím, že tehdy se zarývaly i do mého těla. Je neuvěřitelné, jak často dělají andělé a blázni v životě totéž a dodnes si nejsem jist, kým jsme vlastně na této cestě byli.“

Vzácná vejce, která se Wilsonovi a ostatním podařilo posbírat, však bohužel neprokázala, že by byl tučňák císařský předkem všech ostatních tučňáků. Dnes víme, že tento starobylý ptačí řád existoval již v době, kdy na zemi žili dinosauři. Navíc už zhruba před 55 miliony let tučňáci nelétali a byli dokonale adaptováni na život v moři. Vědci se domnívají, že se vyvinuli ještě mnohem dříve z předka schopného létat, a to zhruba před 65 miliony let, tedy přibližně v době, kdy vyhynuli dinosauři. V té době byly ještě Austrálie, Antarktida a Jižní Amerika součástí jednoho kontinentu, který se nacházel v oblasti jižního pólu. I podnebí tohoto kontinentu bylo v této době odlišné a mírně studený podnebný pás dosahoval až k pólu. Díky tomu bylo území dnešní Antarktidy domovem mnoha živočichů a rostlin a okolní

moře byla mnohem teplejší než dnes.

Nejbližšími příbuznými tučňáků jsou mořští ptáci zvaní trubkonosí, mezi které v současnosti řadíme albatrosi, buňáky, buňáčky a buňíky. Buňíci, jež se s pouhými 150g řadí mezi nejmenší členy řádu trubkonosých, používají křídla jak k létání, tak k plavání pod vodou. Vědci se domnívají, že nejstarší předkové tučňáků se mohli podobat právě buňíkům, byli však pravděpodobně o trochu větší a vážili něco málo přes jeden kilogram. Tato váha je považována za hranici, nad kterou už pták nemůže používat křídla zároveň pro létání a pro plavání pod vodou. Pokud totiž pták váží více než jeden kilogram, zvětší se plocha jeho křídel natolik, že už jsou kvůli své těžkopádnosti pro pohyb pod vodou nevhodná. Řešení takové situace jsou dvě: buďto pták i nadále používá křídla k létání a pod vodou se pohybuje jen pomocí nohou, což je způsob, který zvolili kormoráni, kachny mořské a potáplice, anebo se vzdá létání ve vzduch natrvalo výměnou za zdokonalené „létání“ pod vodou. Tučňáci si vybrali tu druhou možnost, a jakmile jejich předkové nebyli omezováni potřebou létat, mohli klidně začít růst a přibírat na váze. A přesně to také mnozí z nich udělali.

Když vyhynuli dinosauři, zmizelo zároveň s nimi i mnoho vodních plazů, což poskytlo tučňákům další loviště a umožnilo jim rozšířit se do nových oblastí. V období před 40 až 25 miliony let byli tito ptáci dokonce hlavními teplokrevnými predátory ryb, olihní a krilu. Řád tučňáků se však velice lišil od své dnešní podoby. Především zahrnoval alespoň 40 druhů (na rozdíl od dnešních 17), z nichž polovina byla větší než tučňák císařský. Jedním z největších byl *Anthropornis nordenskjoeldi*, který dosahoval výšky až 170 cm a pravděpodobně vážil až 135 kg. Americký paleontolog George Gaylord Simpson o tomto druhu kdysi prohlásil, že „na basketbal by jeho výška sice nestačila, ale se svou vahou by klidně mohl hrát americký fotbal“.

Zlaté časy však měli tučňákům brzy skončit. Konkurence živočichů, kteří chtěli také využívat štědrosti oceánů, na sebe totiž nenechala dlouho čekat. Nejdříve to byli malí ozubení kytovci, později i tuleni a lachtani. Všichni tito teplokrevní predátoři rychle plavou a snadno ve vodě manévrují, takže byli nakonec evolučně úspěšnější než velké druhy tučňáků. Časem tučňáky úplně vytlačili a do dnešních dnů tak přežili pouze menší, nám známé druhy těchto ptáků.

Tučňák „obecný“

Poté, co původní předkové tučňáků učinili poslední krok v přechodu od létání ve vzduchu i ve vodě k létání pouze pod vodou, mohl se tvar jejich těla vývojem přizpůsobit

novému prostředí. Změnila se struktura křídel, nohou a chodidel i tvar a rozložení peří tak, aby byla tělesná energie využívána co nejlépe. Jednou v prosinci jsem měl příležitost prohlédnout si na vlastní oči některé mechanismy, kterými se tučňáci přizpůsobili životu pod vodou.

David Gray, přátelský majitel nejjižněji položeného britského hotelu na světě Sea Lion Lodge na Falklandských ostrovech, mi v roce 1994 k Vánocům věnoval kbelík s vodou a rozkládajícími se zbytky dospělých tučňáků oslího a Magellanského, které sesbíral při úklidu na pláži. Po měsících ve vodě byly úplně rozmáčené a většina tkání se už oddělila od kostí. Díky tomu jsem mohl ptačí kostru detailně prostudovat, což jsem chtěl udělat už dávno, přestože to znamenalo neustále překonávat dávivý reflex.

Kostra tučňáka je poměrně snadno rozpoznatelná, zejména díky velice specifickým kostem křídla. Ty jsou menší, než je u ptáků běžné, jednotlivé kůstky jsou často srostlé dohromady a všechny kosti jsou těžké a pevné, neboť v nich nenajdeme dutiny typické pro létavé ptáky. Díky vyšší hustotě kostí voda tučňáky příliš nenadnáší, takže se mohou snáze ponořit. Ze stejného důvodu jsou také jejich křídla pevnější a plní mnohem efektivněji funkci pádla.

Když jsem onu polévkovitou směs rozkládajících se ptačích pozůstatků míchal klackem, podařilo se mi vytáhnout hrudní koš a prozkoumat ho. Křídlem tučňáka pohybují zejména dvě skupiny svalů. Větší z nich jsou svaly prsní upnuté na mohutný hřeben hrudní kosti. Ty zajišťují pohyb křídla směrem dolů. Velice silné jsou však u tučňáků i svaly zvedající křídlo při pohybu vzhůru. Při letu ve vzduchu je pohyb křídla směrem nahoru poměrně pasivní a posouvá ptáky vpřed jen nepatrně. Oproti tomu tučňáci při pohybu ve vodě vynakládají energii na obě fáze pohybu křídla.

Tučňáci, zejména velké druhy, mají v křídlech značnou sílu. Důkazem toho je i groteskní příhoda, o které se zmiňuje Robert Crushman Murphy, jeden z členů posádky velrybářské lodi Balaena, jež byla na konci 19. století součástí skotské výpravy do antarktických moří. „Pět mužů se snažilo přemoci *tučňáka císařského* a udržet ho při zemi, aniž by ho zranili. Tento úkol byl však zřejmě nad jejich síly, neboť zakrátko všichni popadali jako kuželky. Nakonec se jim podařilo svázat ptáka pomocí dvou kožených pásů a opodál se snažili nabrat dech. Totéž udělal i tučňák.... A rázem pásy roztrhl. Nakonec bylo to silné zvíře přece jen svázáno provazem a vytaženo na palubu, tam však ještě jedinou ranou křídla složilo lodního psa.“

Asi v polovině ohybu většiny žeber tučňáka je umístěn neobvyklý kostěný výběžek. Je

asi 2,5 cm dlouhý, vybíhá směrem dozadu a dotýká se shora sousedního žebra. Tyto důmyslné výběžky slouží pravděpodobně ke zpevnění hrudního koše a rovnoměrnému rozložení tlaku vody tak, aby byl pták méně náchylný ke zraněním způsobeným kompresí.

Zajímavé poznatky jsem o tučňácích získal i zkoumáním kostry jejich dolních končetin. Nohy tučňáka jsou umístěny tak vzadu pod tělem, jak je to jen možné. Díky tomu pak při plavání vyvolávají minimální odpor vody a zároveň jsou v ideální pozici pro kormidlování. Vzhledem k tomu, že tučňáci chodí vzpřímeně, jsou jejich stehenní kosti (*femury*) poměrně krátké a umístěné horizontálně, takže když pták stojí, má kolena přímo pod těžištěm. Kdyby byla poloha těchto kostí vodorovnější, jako je tomu u jiných ptáků, tučňák by neustále ztrácel rovnováhu a padal vpřed, zobákem do země.

Často se říká, že tučňáci patří mezi nejlépe oblékané ptáky. Díky přiléhavému kabátku z peří, podobnému spíše srsti, budí dojem uhlazených pánů ve fraku. U většiny ptáků je peří po těle rozloženo v pravidelných pásech, které se střídají s holými místy. Pokud jste někdy viděli tečkovanou strukturu kůže oškubaného krocana, pochopíte, co mám na mysli. U tučňáků je však opeření souvislé a pokrývá každý čtvereční centimetr povrchu těla. I hustota peří je u nich vyšší, než u jiných ptáků – až 12 per na centimetr čtvereční, což je tři až čtyři krát více, než u jakéhokoli létajícího mořského ptáka stejné velikosti. Navíc mají jednotlivá pírka tvar kopí, jsou u báze lemována chomáčem chmýří a mírně se překrývají jako tašky na střeše. Díky všem těmto vlastnostem tvoří peří tučňáků odolný krunýř, který na souši chrání ptáky před větrem a v moři před prosakováním studené vody až na kůži a následnou ztrátou tělesné teploty.

Při jedné ze svých mnoha cest na Falklandské ostrovy jsem navštívil kolonii *tučňáka patagonského*. Někteří tučňáci zrovna línali a vrstva peří na zemi vypadala jako sněhový poprašek. Stvol drobných per těchto ptáků je pevný, ale pružný a mírně zahnutý. Vědci se domnívají, že se pírka při ponoru chovají jako malé trysky, které pomáhají tučňákovi zvládat kompresi. Peří totiž zadržuje izolující vrstvu vzduchu a to prý tak dobře, že tato vrstva po určitou dobu odolá i tlaku vody při ponoru. Když jsem však tučňáky při plavání pod vodou pozoroval, vždy za sebou při ponoru zanechávali proud stříbrných bublin.

Tento typ opeření má však ještě jednu výhodu. Slouží tučňákům i jako jakési brnění či polstrování, které je v četných bitkách chrání před zraněním silnými údery křídel protivníka. Stejně tak tlumí nárazy, když ptáky při návratu na pobřeží příliš rozbouřené moře surově mrští proti skalám.

Tučňáci jsou velmi zvědaví ptáci. Když si potichu lehnete na zem blízko kolonie

tučňáků oslích v době, kdy už jsou zvědavá mláďata skoro dospělá, budou vás kolébavě obcházet a zkoumat, co jste zač. Takto jsem měl poprvé příležitost prohlédnout si nohy tučňáků zblízka. Na každé jsou tři prsty spojené plovací blánou a čtvrtý prst vzadu nad patou. Co mě ale na nohou tučňáka, kromě jejich velikosti, nejvíce překvapilo, byly tupé, silné drápy. K překvapení však není žádný důvod. Tučňáci totiž drápy potřebují velice často: při vyskakování z vody na břeh se jimi zachycují na kluzkých skalách pokrytých chaluhami, při klouzání na břiše na ledě se s nimi odrážejí, v době hnízdění jimi hrabou dolíky v tvrdé půdě a udusaném guanu a při šplhání na cestě k hnízdící kolonii jim pomáhají zdolat příkré svahy. Drápy jsou dokonce tak tvrdé, že nesčetné generace *tučňáků skalních* z kolonií na ostrově Steeple Jason, který je součástí Falklandských ostrovů, dokonce do tamních skal vyryly hluboké rýhy.

Tučňáci v pohybu

Tučňáci ve vodě pádlují, skáčou a kormidlují, když chtějí na břeh, nechají se vynést vlnami nebo hbitě vyskočí a na souši pak běhají, hopkají, poskakují, kolébají se nebo kloužou. Jak se zdá, tučňáci mají mnohem větší škálu způsobů pohybu než všichni ostatní ptáci. Možná je tato všestrannost náhradou za to, že nedokážou létat.

Tučňáci jsou mořští ptáci a jako takoví se nejlépe cítí ve vodě. Některé druhy stráví v moři až tři čtvrtiny života. Například *tučňáci novozélandští* se občas toulají mořem tak dlouho, až se jim na ocas přilepí svijonožci a zaoceánským cestovatelům *tučňákům brýlovým* někdy po mnoha dnech strávených ve vodě vyrostou na zádech zelené řasy.

Ze všeho nejlépe tedy tučňáci plavou. Na hladině pádlují nohama s plovacími blánami stejně jako třeba kachny, avšak tento způsob plavání je poměrně pomalý. Navíc při stejné rychlosti stojí ptáky až 4,5 krát více energie než plavání pod vodou, takže pokud je třeba urazit větší vzdálenost, potápějí se tučňáci pod hladinu. Když pak jako střela letí vodou zhruba jeden až dva metry pod hladinou s hlavou skrytou mezi rameny, jejich těla poháněná pevnými křídly jako pádly se téměř dokonale podobají torpédům.

Ve srovnání s velikostí a vahou těla jsou křídla tučňáka poměrně tenká a krátká. Tak například *tučňák Humboldtův* a *orel skalní* váží přibližně stejně, plocha křídel je však u orla zhruba osmatřicet krát větší než u tučňáka. Je to proto, že orel se ve vzduchu musí pohybovat jak nahoru, tak vpřed, kdežto tučňák se ve vodě vznáší téměř samovolně, takže křídla používá téměř výhradně k pohybu kupředu.

Rychlost, jakou tučňáci plavou, byla nejprve odhadována z času změřeného, když

ptáci plavali podél plovoucí lodi. Tato měření se však později ukázala jako velice nepřesná. Když pak biologové měřili rychlost mnohem důmyslnějšími metodami, například ve speciálně upravených nádržích, bylo zjištěno, že tučňáci při plavání působí dojmem, že se pohybují mnohem rychleji, než tomu ve skutečnosti je. Nejrychleji plavou největší druhy - *tučňáci císařští* a *patagonští*. *Tučňáci císařští* mohou "pádit" až čtrnácti kilometrovou rychlostí, většinou však neuplavou více než zhruba jedenáct kilometrů za hodinu. Středně velcí tučňáci, jako jsou *tučňáci kroužkoví* a *uzdičkoví*, ve vodě obvykle za hodinu urazí zhruba osm kilometrů a malí tučňáci většinou plavou pohodovou rychlostí 1,5 km/h, jsou však schopni zrychlit až na 8,5 km/h. Jen pro představu: nejrychlejší olympijští plavci ve vodě dosahují více než osmi kilometrové rychlosti, lachtani a tuleni "sprintují" až dvaadvaceti kilometrovou rychlostí a tuňák a plachetník, nejrychlejší známí plavci, dovedou zrychlit až na vyčerpávajících 75 km/h.

Ve spěchu se většina tučňáků dokáže ve vodě pohybovat i rychleji, a to technikou plavání kombinovaného s vyskakováním nízko nad vodu. Toto „skákání“ se velmi podobá způsobu, jakým se ve vodě pohybují delfini a jiní kytovci. Tučňák při každém obloukovitém skoku nad hladinou, ve kterém se slyšitelně zhluboka nadechne, urazí asi metr. Pak se znovu ponoří pod hladinu, přičemž však často změni směr. Většinou se takto tučňáci pohybují v blízkosti pobřeží při cestách ze své hnízdicí kolonie a do ní. Může to však být i dobrá strategie k přelstění podmořských predátorů, jako jsou tuleni, lachtani a kosatky, kteří často hlídají u břehů hnízdišť tučňáků.

Jakmile totiž pták vyskočí nad hladinu, ztratí ho predátor na čas z dohledu. Když se pak znovu ponoří a neočekávaně změni směr, je velice těžké ho sledovat. Jednou jsem sledoval dramatický hon, při kterém se samec *lachtana hřívnatého* (*Otaria byronia*) snažil chytit *tučňáka oslího*. Oba se pohybovali tímto skákáním (podle všeho tak rychle, jak jen byli schopni), ne vždy se však vynořili zároveň. Jakmile byl lachtan nad hladinou, mohl tučňák rychle změnit směr, takže když se pak lachtan znovu ponořil, chvíli mu trvalo, než ptáka opět zaměřil a mohl v lovu pokračovat. Myslím, že právě díky této opakované dezorientaci se tučňákovi podařilo získat mírný náskok, takže ploutvonožec lov nakonec úplně vzdal.

Rád sleduji, jak tučňáci vyskakují na břeh. Na Falklandských ostrovech jsem vyplýval nespočet filmů a strávil mnoho příjemných hodin ve snaze zachytit na celuloidový pás ten úžasný pohled na siluetu tučňáka, jež se rýsuje v modrozeleném svitu oblouku vlny nebo se na okamžik sveze na jejím zpěněném hřbetu. Ještě těžší ale je snažit se uhodnout, kde tučňák „vyletí“ nad hladinu a kde přistane na břiše na pláži. Jakmile dopadne, okamžitě se vyškrábe

na nohy a utíká pryč. Zdá se, že se snaží dostat od vody tak rychle, jak je to jen možné. Pak se obvykle zastaví, otočí a dívá se zpět na moře, jakoby se sám sebe ptal, proč vlastně tolik spěchal.

Tučňáci skalní a makarónští, dva druhy z rodu *Eudyptes*, často vyskakují na příkré, skalnaté, vlnami bičované pobřeží. Obvykle je moře vyhodí mezi skály, načež se ptáci skokem postaví a neprodleně hopkají směrem nahoru. O *tučňácích skalních* vracejících se na břeh jsem si ve svých zápiscích napsal: „Moře podobné vroucí pění se tříštilo o skály a kapky létali až sedmadvacet metrů vysoko do vzduchu, takže i čočka mého fotoaparátu byla celá smáčená. Tučňáci byli v bílé pění vystřelováni na břeh k úpatí skal a vypadalo to, jakoby se točili v kuchyňském mixéru. Obvykle se hned po té, co vyskočili na břeh, zastavili na prvním plochém kameni a čistili a rovnali si pocuchané peří, jen aby je příští velká vlna smetla zpět do vody.“

Ani *tučňákům kroužkovým*, hnízdícím na pobřeží Antarktidy lemovaném ledem, se problémy s vyskakováním z vody nevyhnou. V první polovině jejich období hnízdění je totiž pobřeží často pokryto souvislým ledovým pásem, a když při odlivu hladina moře klesne, bývá tato ledová stěna hrozivě vysoká. Někdy, když při návratu skáčou z vody, naráží na ledový útes skupiny tučňáků jedna za druhou a padají zpět do vody. Někteří ptáci uspějí jen díky tomu, že dokážou vyskočit až dva metry do vzduchu, což je tři až čtyři krát více, než sami měří. Když pak s přílivem hladina moře zase stoupne, překážka konečně zmizí.

Na břehu tučňáci ztrácí všechn pŭvab i hbitost, které mají ve vodě, a pouští se do energického hopkání nebo houpavé chůze typické pro Charlieho Chaplina. Tito ptáci opravdu nejsou stvořeni pro chůzi na dlouhé vzdálenosti. Když například *tučňáci patagonští* poprvé přichází na břeh, aby vypelichali, jsou většinou tak „vypolstrovaní“ tukem, že je pro ně velmi obtížné se na souši vůbec pohnout. Někdy se proto prvních pár dnů jen tak loudají po pobřeží a teprve potom se definitivně vydávají na cestu do oblastí ve vnitrozemí, kde pelichají. Ale i když tučňák není vykrmený kvůli pelichání, stojí ho chůze mnoho energie. Jistý vědec srovnáním energetické náročnosti chůze *tučňáka kroužkového* a přibližně stejně velkého *krocana domácího* zjistil, že na krocánovu nafoukanou chůzi je potřeba o 42 % méně energie než na tučňákovu loudání.

Tučňáci sice nejsou ani žádní běžci, když se však na souši potřebují pohybovat rychleji, mají svůj způsob jak toho dosáhnout. Při jedné z mých prvních návštěv písčných pláží v Argentině jsem si všiml malé skupinky *tučňáků Magellanských*. Jakmile jsem se přiblížil, dali se na útěk k vodě. Když jsem však nadále postupoval směrem k nim, lehli si na

břicha, odráželi se nohama a pomáhali si křídly – použili k útěku vlastní verzi jízdy na čtyřech kolech.

Chůze sice není nejsilnější stránkou tučňáků, přesto ale dokážou být v této činnosti velmi vytrvalí. *Tučňáci kroužkoví* i *císařští* cestují po ledě mnohdy i 30 km než se dostanou do svého hnízdiště. Samozřejmě, že by celou cestu mohli zdolat kolébavou chůzí, ale raději si lehnou na břicha a kloužou se, přičemž se odrážejí nohama a roztaženými křídly udržují rovnováhu. *Tučňáci kroužkoví* se takto mohou klouzat i několikakilometrovou rychlostí a oproti vzpřímené chůzi ušetří mnoho energie.

Všichni tučňáci sice běžně na souši chodí, někteří však mohou i poskakovat. Mezi ty patří zejména *tučňák skalní* z rodu *Eudyptes*, který se v angličtině dokonce přilehavě nazývá „rockhopper“ neboli „hopkal skalní“. Robert Crushman Murphy o něm píše: „Představte si tučňáka se žlutým chocholem nad každým okem a krokem, kvůli kterému mu první návštěvníci Falklandských ostrovů přezdívali „hopsálek“. Před běžnou chůzí totiž dává přednost malým poskokům, ve kterých se pružností vyrovná i klokanovi.“

Toto hopkání však skutečně plní svůj účel. *Tučňáci skalní* na ostrově Steeple Jason, který je součástí Falklandských ostrovů, takto zdolávají až 150 m dlouhé svahy. Jedním poskokem přitom urazí asi 15 cm, takže dostat se na vrchol k hnízdící kolonii jim trvá alespoň hodinu. Když je svah příliš příkrý, pomohou si vynalézaví ptáci svým zahnutým zobákem, kterým se zachytí na skále a přitáhnou se nahoru. Jak se zdá, tak ani příkrý svah, ani hrozivé vlnobití ani jakkoli rozsáhlý ledovec nemůže tučňáka na cestě domů zastavit.

Jedna velká rodina

Slovo „penguin“, anglický výraz pro tučňáka, bylo pravděpodobně poprvé použito na konci prvního desetiletí 16. století pro alku velkou, nelétavého černo bílého ptáka většího vzrůstu, který žil ve studených vodách severních oblastí Atlantického oceánu a hnízdil v koloniích na odlehlých ostrovech. Původ slova není zcela jasný, je však možné, že vzniklo z latinského výrazu „pinguis“ neboli „tlustý“. Alka velká se totiž latinsky nazývá *Pinguinus impennis*, což v překladu znamená „tlustý pták bez křídel“. Tito ptáci dosahovali výšky zhruba 75 cm a rozhodně se nejednalo o žádné střízlíky.

Evropští rybáři se pak na svých cestách do Nového Světa po staletí zastavovali na ostrovech, kde hnízdily kolonie těchto alek, aby doplnili zásoby – vždy si nasbírali čerstvá vejce a maso ulovených ptáků nasolili, takže ho bylo možné skladovat déle. Poslední z těchto mořských ptáků byl ubit k smrti v roce 1844 na Islandu. K záměně obou jmen patrně došlo

proto, že na výpravy k nejjihnějším africkým a jihoamerickým mysům se později vydávali titíž námořníci, jako dříve na sever. Zde narazili na další černo-bílé ptáky, tentokrát tučňáky. Když je námořníci poprvé spatřili, nemohli si nevšimnout podobnosti s alkou velkou, *Pinguinus impennis*, a pojmenovali je stejně.

Dnes většina ornitologů rozlišuje 17 druhů tučňáků (viz tab. na str. 18). Obecně lze říci, že všechny druhy mají černá nebo šedá záda a bílé břicho a hrudník. Díky tomuto jednoduchému zbarvení také vznikl oblíbený vtip přírodovědců, kteří se vydávají na okružní plavby do antarktických oblastí. Ti tvrdí, že ve skutečnosti existují pouze dva druhy tučňáků – ti bílí, kteří jdou směrem k vám a ti černí, kteří od vás utíkají.

Přírodovědec Dr. Edward Wilson, který v roce 1912 umrzl spolu s Robertem Falconem Scottem při návratu z expedice na jižní pól, jako první zaznamenal, že většinu druhů tučňáka od sebe lze snadno odlišit pouze na základě charakteristického vzhledu jejich hlavy a krku. Tyto části těla jsou viditelné, když pták plave na hladině moře. Vědci se dnes domnívají, že sami tučňáci se rozlišují na základě stejných vizuálních pomůcek, což je možné díky specifickému zbarvení hlavy a krku, rozdílné barvě zobáku a nápadně zářivým chocholům peří, které zdobí hlavu mnoha druhů.

Ne všichni odborníci se ale na 17 druzích shodují. Jako v každém oboru biologie, i zde se najdou tací, kteří mají sklon pomíjet rozdíly a ti, kteří je naopak zdůrazňují. Největší spor panuje ohledně šesti druhů rodu *Eudyptes* (tzv. „chocolatí tučňáci“). Kritici současného rozdělení tvrdí, že *tučňák chocholatý* a *tučňák snárský* jsou jen rasy neboli poddruhy *tučňáka novozélandského*, a že tedy existuje pouze 15 druhů tučňáků. Předmětem zkoumání zůstávají i *tučňák žlutorohý* a *tučňák královský*, které někteří vědci rovněž považují za jeden druh. Nejnověji se navíc diskutuje i o *tučňáku skalním*, neboť tento druh zahrnuje tři různé poddruhy. Severní poddruh *tučňáka skalního*, obývající ostrovy Svatý Pavel, Tristan da Cunha, Gough a Amsterdam v jižní části Atlantického oceánu, se od ostatních tučňáků tohoto druhu liší velikostí těla, délkou peří v chocholu i zbarvením vnitřku zobáku natolik, že ho někteří ornitologové považují za samostatný druh zvaný *tučňák Moseleyův*. Jeho vyčlenění by znamenalo, že by se konečný počet druhů tučňáka zvýšil na 18. Než se však tato situace vyjasní, rozhodl jsem se hovořit pouze o 17 druzích těchto ptáků tak, jak je klasifikuje publikace doktora Tonyho Williamse *The Penguins* z roku 1995.

Při prvním pohledu na změť čísel v tabulce na straně 18 asi většinou usoudíte, že bude zábavnější přečíst si telefonní seznam. Snad ano, ještě s tím ale chvilku počkejte. Rád bych k informacím z této tabulky doplnil několik vlastních postřehů a poskytl vám tak stručný

přehled čeledi tučňákovitých. Sedmnáct druhů této čeledi dělíme do šesti skupin neboli rodů. Jsou to: rod *Eudyptes* („chocholatí tučňáci“), kam řadíme šest druhů, všechny s nápadně žlutým či oranžovým peřím nad očima, rod *Spheniscus*, zahrnující čtyři druhy, jehož členové mají přes hrudník jeden nebo dva černé pruhy, dále tři druhy rodu *Pygoscelis* s honosným ocasem z tvrdých per delším než u jiných tučňáků, dva velké druhy (krásní tučňáci *císařský* a *patagonský*) a *tučňák nejmenší* s *tučňákem žlutookým*, z nichž každý tvoří samostatný rod.

Průměrná délka těla jednotlivých druhů uvedená v tabulce je měřena od špičky zobáku po konec ocasu u zvířete nataženého na zemi. Samozřejmě by asi bylo zajímavější vědět, jak je tučňák vysoký, když stojí, neboť v takové pozici ho obvykle vidáme, avšak tento údaj se u většiny druhů neuvádí. Obvykle ale výška tučňáka dosahuje zhruba 85% délky jeho těla. Vždy jsem hledal nějaký snadný způsob, jak porovnat velikost jednotlivých druhů, a tak jsem vytvořil vlastní klasifikaci tučňáků odvozenou od výšky i váhy a rozdělil jsem ptáky do kategorií běžně užívaných v profesionálním boxerském sportu: muší, lehká, střední a těžká váha. Obecně lze říci, že tučňáci spadající do kategorie muší a lehké váhy sahají průměrně vysokému člověku zhruba do půli lýtek, kdežto střední váha je vysoká zhruba po kolena. V kategorii těžké váhy sahá *tučňák patagonský* člověku asi do půli stehen a *tučňák císařský* skoro až po kyčelní kloub, což ukazuje, že se jedná o velmi velkého ptáka.

Poslední poznámka k tabulce se týká kategorie váhy. Ta se u jednotlivých druhů, od toho nejmenšího zvaného *tučňák nejmenší*, po největšího *tučňáka císařského*, velice liší. Průměrný *tučňák císařský* je dvakrát těžší než *tučňák patagonský*, 6-9 krát těžší než jakýkoli tučňák z kategorie střední váhy a 30 krát těžší než muší váha *tučňák nejmenší*. Nejtěžší známý *tučňák císařský* vážil 45 kg, tedy o dost více, než některé gymnastky na letní olympiádě v roce 1996.

Váha tučňáku se velmi liší i v rámci jednoho druhu, a to hned z několika důvodů. Za prvé, u všech druhů se mírně liší váha samců a samic, obvykle o 10-15 %. Váha se také liší u příslušníků téhož druhu žijících v různých geografických oblastech, dokonce i na různých částech téhož ostrova. Tak například ptáci z populace *tučňáka oslího* na Kerguelenových ostrovech v jižních vodách Indického oceánu obvykle dosahují hmotnosti 5-7 kg, ale tučňáci z kolonie na 140 km dlouhém pobřeží ostrova Grande Terre, který je součástí téhož souostroví, váží pouhých 4,5 kg. *Tučňáci oslí* obvykle loví v blízkosti své kolonie a rozdíly v tělesné hmotnosti členů těchto dvou populací evidentně odrážejí různě bohatá loviště v okolí kolonií.

Váha jednotlivých ptáků se významně mění i v průběhu roku. Poměrně běžná je ztráta 20-35 % hmotnosti během námluv a sezení a během pelichání pak mohou tučňáci zhubnout až

na polovinu své původní váhy.

Čeleď tučňákovití (<i>Spheniscidae</i>)			
Český název Latinský název	Průměrná délka	Obvyklá hmotnost	Kategorie
Rod <i>Eudyptes</i> (chocholatí tučňáci)			
Tučňák skalní <i>Eudyptes chrysocome</i>	55cm	2,2 – 4,4 kg	lehká váha
Tučňák novozélandský <i>Eudyptes pachyrhynchus</i>	55cm	2,5 – 4,9 kg	lehká váha
Tučňák snárský <i>Eudyptes robustus</i>	56 cm	2,6 – 4,3 kg	lehká váha
Tučňák chocholatý <i>Eudyptes sclateri</i>	67 cm	2,9 – 6,4 kg	střední váha
Tučňák žlutorohý <i>Eudyptes chrysolophus</i>	70 cm	3,7 – 6,4 kg	střední váha
Tučňák královský <i>Eudyptes schlegeli</i>	70 cm	4,0 – 8,1 kg	střední váha
Rod <i>Spheniscus</i>			
Tučňák magellanský <i>Spheniscus magellanicus</i>	70 cm	3,8 – 6,5 kg	střední váha
Tučňák Humboldtův <i>Spheniscus humboldti</i>	65 cm	3,6 – 5,8 kg	střední váha
Tučňák galapážský <i>Spheniscus mendiculus</i>	53 cm	1,7 – 2,6 kg	muší váha
Tučňák brýlový <i>Spheniscus demersus</i>	70 cm	2,4 – 4,0 kg	lehká váha
Rod <i>Pygoscelis</i>			
Tučňák kroužkový <i>Pygoscelis adeliae</i>	70 cm	3,9 – 5,3 kg	střední váha
Tučňák uzdičkový <i>Pygoscelis antarctica</i>	68 cm	3,4 – 5,0 kg	střední váha
Tučňák oslí <i>Pygoscelis papua</i>	78 cm	4,6 – 6,5 kg	střední váha
Rod <i>Aptenodytes</i> (velcí tučňáci)			
Tučňák patagonský <i>Aptenodytes patagonicus</i>	95 cm	12 – 16 kg	těžká váha
Tučňák císařský <i>Aptenodytes forsteri</i>	115 cm	25 – 38 kg	těžká váha
Rod <i>Megadyptes</i>			
Tučňák žlutooký <i>Megadyptes antipodes</i>	72 cm	4,2 – 8,5 kg	střední váha
Tučňák nejmenší <i>Eudyptula minor</i>	42 cm	0,8 – 1,3 kg	muší váha

Popisky k obrázkům

str. 17:

Na Falklandských ostrovech začíná prosinec a těmto *tučňákům patagonským* další období hnízdění, a tak se pouští do vzájemného dvoření.

str. 18:

Dva největší druhy tučňáka jsou blízce příbuzní *tučňák císařský* (na obrázku) a *tučňák patagonský*. Větší z těchto dvou druhů je méně zářivě zbarvený *tučňák císařský*.

str. 20:

Přestože jeden z velkých mořských letců, *albatros černobrvý*, se tučňákům neschopným letu příliš nepodobá, vědci se dnes domnívají, že oba druhy pocházejí ze stejného řádu mořských ptáků.

str. 21:

Mezi ozubené kytovce řadíme například i *delfína obecného*. Tito predátoři byli před 15 až 20 miliony let, kdy se vyvinuli, příčinou vyhynutí velkých tučňáků a do dnešních dnů tak přežily pouze menší druhy těchto ptáků.

str. 22:

U všech tučňáků, včetně těchto *Magellanských*, jsou kosti křídel srostlé a tvoří tak pevná a odolná „páidla“, která ptáci používají při plavání pod vodou.

str. 24:

Podle tvaru zobáku se pozná, jakou kořist tučňák loví. Například *tučňák patagonský* svůj pinzetovitý zobák používá k lovu ryb a drobných hlavonožců.

str. 25:

Všem tučňákům, včetně tohoto *oslího*, slouží nohy s plovacími blánami, ocas a zobák zejména ke kormidlování pod vodou.

str. 26:

Torpédovitý tvar těla *tučňáka oslího*, který je pro tučňáky typický, je ideální pro plavání pod vodou.

str. 27:

Když *tučňák oslí* vyskakuje z vln na břeh, snaží se co nejdříve postavit na nohy, kvůli setrvačnosti sebou však místo toho často plácne rovnou břicho.

str. 28:

Tučňáci skalní z této malé kolonie na Falklandských ostrovech hnízdí na příkrém útesu. Aby se tam dostali, musí nejprve zdolat holou skalní stěnu pod úhlem téměř 45°.

str. 29:

Tučňák skalní se může pohybovat stejně jako většina ostatních tučňáků kolébavou chůzí, obvykle však dává přednost krátkým poskokům vpřed.

str. 30:

Tito klouzající se *tučňáci kroužkoví* urazili od kraje ledovce ke své kolonii na Antarktickém poloostrově celých 16 km.

str. 31:

Aby se *tučňáci snárští* dostali na příkré, skalnaté pobřeží ostrova, kde hnízdí, musí často bojovat se silnými spleťmi chaluh.

str. 32:

Stopy tučňáků v písečných dunách na Falklandských ostrovech.

str. 33:

Roztomilý *tučňák žlutooký* je jedním z nejohroženějších ze všech 17 druhů tučňáka.

str. 35:

Podle dlouhého ocasu řadíme *tučňáka kroužkového* do rodu *Pygoscelis*. Všechny druhy tučňáka používají ocas spolu s nohama a zobákem ke kormidlování pod vodou.

2. Komentář překladu

2.1 Překladatelská analýza originálu

2.1.1 Vnětextové faktory

2.1.1.1 Autor, nakladatelství

Wayne Lynche, autor publikace *Penguins of the World*, je diplomovaný lékař původem z Kanady. Posledních dvacet sedm let cestuje, fotografuje a vydává populárně naučné publikace, ve kterých se nejčastěji zabývá faunou arktických a horských oblastí, především sovami, tučňáky a medvědy. Je také členem prestižního amerického sdružení *The Explorers Club* a voleným členem *Arctic Institute of North America*. Není vystudovaný zoolog, má však mnohaletou zkušenost s živočichy, o kterých píše, a lze tedy předpokládat poměrně širokou znalost tématu. Na druhou stranu však díky tomu, že autor není úzce specializovaným odborníkem na dané téma, nepoužívá příliš složitý jazyk, takže text je snadno srozumitelný i pro laického čtenáře.

Kniha *Penguins of the World* vyšla v nakladatelství *A&C Black* v Londýně roce 2007. Vzhledem k tomu, že se jedná o poměrně novou publikaci, nelze předpokládat, že by faktor času při překladu tohoto textu hrál významnou roli, text originálu i text překladu lze považovat za současné.

2.1.1.2 Cílový čtenář

Vzhledem k tomu, že se jedná o populárně naučný text, nepředpokládá se u potencionálního čtenáře této publikace téměř žádná předchozí znalost tématu. Kniha je určena průměrnému čtenáři, který se chce dozvědět základní informace o životě a fyziologii tučňáků. Jako taková se různými prostředky snaží u nezasvěceného čtenáře vzbudit o dané téma co největší zájem (viz níže). Téma knihy lze označit za poměrně vzdálené jak čtenáři původního textu, tak čtenáři překladu, a nelze tedy předpokládat, že by jeden z nich měl

hlubší znalost tématu, než druhý. Jinými slovy presupozice obou budou přibližně stejné, alespoň pokud jde o hlavní téma textu – život a fyziologii tučňáků. Rozdíly mezi cílovým čtenářem originálu a cílovým čtenářem překladu budou tedy pramenit zejména z oblasti jazykové, přesto se ale i v tomto textu setkáme s případy rozdílných presupozic. Takové situace bylo nutné v překladu zohlednit (viz 2.2.3).

2.1.1.3 Funkce textu

Základními funkcemi textu publikace *Penguins of the World* jsou funkce informativní (respektive naučná) a funkce konativní. Populárně naučný text je obvykle určen široké veřejnosti, tedy čtenářům v oboru nevzdělaným, a jeho primárním cílem je vzbudit u nich o neznámé téma zájem. V anglickém populárně naučném textu, tedy i v případě publikace *Penguins of the World*, však bývá konativní funkce markantnější, než v textu českém. Konkrétně se pak projevuje již zmíněnou vyšší mírou expresivity. Vyšší míře konativnosti v originálu se budeme v této práci ještě několikrát věnovat, a to zejména v části věnované analýze překladatelských problémů a jejich řešení.

Kromě nejvýznamnějších funkcí informativní a konativní však můžeme v některých částech textu pozorovat i funkci metalingvistickou, která pro tento typ textu není tak úplně typická:

(3) „The name penguin was probably first used by sailors in the late 1500s in reference to the great auk, a large flightless black-and-white seabird that lived in the cold waters of the North Atlantic and nested in colonies on remote islands. The derivation of the word is somewhat clouded, but possibly it arose from the Latin word *pinguis*, which means fat. The scientific name for the great auk is *Pinguinus impennis* – the fat one without wings.” (s. 31 originálu)

Metalingvistická funkce s sebou vždy přináší specifické problémy pro překlad, neboť je úzce spjata s jazykem originálu. Podrobněji se touto problematikou budeme zabývat v kapitole 2.2.3 této práce.

V textu Wayne Lynche se navíc setkáme i s funkcí estetickou, která rovněž nebývá pro populárně naučný text příliš typická. Vyskytují se zde pasáže s vysokou mírou obraznosti i hra se slovy (např. *black as space – black frozen depths*). Oběma těmito rysům bude věnována

pozornost v dalších kapitolách této práce.

2.1.2 Vnitrotextové faktory

2.1.2.1 Žánrově stylistická výstavba textu

Text publikace *Penguins of the World* je možno označit za populárně naučný. Tento styl se nachází na pomezí stylu naučného či odborného (dle Bečky, Knittlová jej nazývá „vědecký“) a stylu publicistického. Knittlová popisuje populárně naučný, respektive populárně vědecký styl následovně: „Styl populárně vědecký, do něhož zasahují prostředky stylu hovorového, případně publicistického, včetně jeho větve beletristické, není tak koncentrovaný [jako styl vědecký]. Snaží se zajímavě podat i složitosti, konstatuje charakteristické znaky věcí a vlastnosti jevů. Používá bohatšího členění textu (to je vždy srozumitelnější), kompozičně mu vyhovuje popis. Věty jsou kratší, terminologie není příliš speciální, nebo se termíny v textu vysvětlují, opisují, objevují se bohatší názvová přirovnání, občas i expresivní výrazy. I titul je konkrétnější a informativnější, než u stylu vědeckého.“ (Knittlová 2010: 150).

Anglosaský populárně naučný styl je ve srovnání s českým mnohem blíže stylu publicistickému a žánrově stylistické konvence se tak v obou jazycích poněkud liší. Knittlová charakterizuje vědecký styl jak v češtině, tak v angličtině jako odosobněný, s minimálním množstvím expresivních a emocionálních prvků a styl publicistický jako blízký stylu vědeckému objektivitou, logickým řazením a členěním, avšak s výraznými prvky emocionality a expresivity, které ho přibližují stylu uměleckému. Anglický publicistický styl se také vyznačuje častým použitím hodnotících adjektiv (Knittlová 2010: 163, 189), která se hojně vyskytují i v textu Wayne Lynche (viz např. úryvek 2). Vyšší míra emocionality a expresivity se však projevuje nejen v rovině lexikální, ale i v rovině stylistické (autor výklad často doprovází vlastními zážitky) a v rovině syntaktické podmětem v 1. osobě čísla jednotného (úryvek č. 1).

(1) „In 1994, David Gray, the affable owner of Sea Lion Lodge in the Falkland Islands, presented **me** with a Christmas present: a bucket filled with water and the

putrefying remains of an adult gentoo penguin and a magellanic penguin that he had scavenged from the beach.[...] As a result, **I was able** to examine the birds' skeletons in detail, something **I had wanted to do** for a long time, although it meant **repeatedly stifling my gag reflex**.” (s. 22 originálu)

Poněkud méně formální styl anglického originálu však na druhou stranu svým charakterem splňuje základní požadavky kladené na populárně naučný text – konkrétnost vyjadřování a názornost výkladu, případně doplnění vhodnými příklady (Bečka 1992: 370-371). Vlastním zážitkem zde autor uvozuje popis kostry tučňáka a činí tak tuto pasáž pro čtenáře zajímavější.

Časté užití obrazných pojmenování a přirovnání spolu s četnými přívlastky, obvykle mírně expresivními, a s poměrně častým užitím dynamických až expresivních přísudkových sloves v následujícím úryvku jsou dalším dokladem blízkosti k publicistickému textu.

(2) „They range from the **tiny** Wilson's storm-petrel (*Oceanites oceanicus*), a 1¼ ounce (35 g) “sea swallow” that I have watched **flutter** in near-gale-force winds and **deftly** pick plankton from the ocean's **foaming** surface, to the **exquisite** wandering albatross (*Diomedea exulans*), which **soars** thousands of miles on **colossal** wings that can span 11½ feet (3.5 m), the largest wingspan of any bird. The magnificent frigatebird (*Fregata magnificens*) is another kind of seabird, **a black feathered man-of-war** that rules the warm waters of the Tropics and lives mainly by piracy. Among the seabird tribe, there is also the **stiletto-beaked** northern gannet (*Sula bassana*), which **plummets like a feathered arrow** from heights of 90 feet (27 m), striking the water at speeds up to 60 miles per hour (95 km/h).”

(s. 17 originálu)

Dalším specificky publicistickým rysem výchozího textu jsou nadpisy. Svou stavbou připomínají spíše novinové titulky a jsou tak dokladem toho, že se text na ose naučný – populární blíží spíše pólu populárnímu, tedy stylu publicistickému. Anglické titulky jsou obvykle velice stručné, snaží se vyjádřit maximum informace na minimálním prostoru a často využívají ustálených slovních obrátů (Knittlová 2010: 181). Nejinak je tomu i v případě titulků v textu Wayne Lynche. Již samotný název první kapitoly, *Blueprint of a Penguin*, obsahuje mnohoznačný abstraktní výraz *blueprint*, pro který v tomto kontextu neexistuje

odpovídající jednoslovný český ekvivalent. První podnadpis, *Outliving the Dinosaurs*, je typickým příkladem kondenzované, nominální konstrukce s polovětnou vazbou běžně užívané v anglických novinových titulcích a také dějovosti typické pro anglosaské titulky ve srovnání s českými, které jsou obvykle statičtější a nominálnější (Knittlová 2010: 180). I metaforický titulek *The Basic Penguin* je příkladem obvyklé zhuštěnosti významu a mnohoznačnosti, která může činit při překladu do češtiny jisté obtíže. Podnadpis *All in the family* zase operuje se dvěma kontextově relevantními významy slova *family*. Sousloví jako celek má význam podobný českému „zůstane to v rodině“, zároveň se ale jedná o aluzi na americký seriál ze 70. let 20. století, který se v České republice nikdy nevysílal. Navíc zde slovo *family* funguje na základě kontextu následujícího oddílu textu ve významu taxonomické jednotky, jejímž českým ekvivalentem je výraz „čeleď“. Způsoby řešení problematiky nadpisů i odůvodnění volby jednotlivých ekvivalentů jsou podrobně uvedeny v kapitole 2.2.3 této práce.

V souvislosti s žánrově stylistickou výstavbou textu je třeba zmínit ještě jeden významný rys stylu autora, kterým je velká míra obraznosti, nepříliš typická pro populárně naučný styl. V textu Wayne Lynche se setkáváme s hrou se slovy (např. *black as space – during the black frozen depths* nebo *death as a friend – a crevasse seemed almost a friendly gift*) a důkazem důmyslné práce s jazykem jsou i mnohé narážky a častá práce s konotacemi výrazů. Těmto jevům bude věnováno několik dalších pasáží této práce (např. *Man-of-war* – viz 2.1.2.2, 2.2.1).

2.1.2.2 Lexikální rovina textu

Nejvýraznějším rysem lexikální roviny výchozího textu je terminologie. Anglické názvy živočichů, zde zejména ptáků, však sám autor za termíny příliš nepovažuje, hovoří o nich jako o *common names*, zatímco jako *scientific names* označuje pouze názvy latinské. Už toto autorovo dělení naznačuje, že anglické názvy nejspíše nesplňují všechna kritéria odborného názvu. Jak uvádí Knittlová (2010: 163), „termíny se vyznačují tím, že nejsou emocionální, jsou jednoznačné, mají úzký význam a omezené pole použití.“ Zejména požadavek jednoznačnosti a omezenosti významu zůstává v oblasti jmen živočichů použitých v textu Wayne Lynche mnohdy nenaplněn. V některých případech zahrnuje jeden výraz hned několik živočišných druhů, např. *seal* – tuleň i lachtan. Navíc dle české taxonomie může tento výraz odpovídat i čeledím – lachtanovití či tuleňovití. Při překladu z angličtiny do češtiny se zde tedy setkáváme s divergencí. Opačný případ, konvergence ve směru angličtina – čeština,

také není u anglických termínů vyskytujících se v textu ojedinělý. Setkáváme se s ním např. u výrazů *shearwater*, *fulmar* a *petrel*, pro něž v češtině existuje pouze 1 lexikální ekvivalent, a sice výraz „buřňák“.

To jsou tedy případy, kdy angličtina a čeština dělí danou realitu různým způsobem. Z nižší míry „odbornosti“ anglické terminologie používané v textu však také vyplývá vyšší míra obecnosti i obraznosti těchto termínů, jako např. v případě výrazu *man-of-war*. Dle Knittlové je trend obrazných a metaforických pojmenování pro anglosaskou terminologii v poslední době typický (Knittlová 2010, 166-167). Podle internetové stránky Google Ngram Viewer se výraz *Man O'War* v této grafické podobě vyskytuje v anglických textech zhruba od 20. let 20. století a nejvíce se používal v letech 60. (v podobě *man-of-war* je výskyt odlišný, úmyslně však byla vyhledávána podoba *Man O'War* neboť tu uvádí jako ekvivalent názvu *magnificent frigatebird* jak internetové stránky BBC Nature, tak stránky en.wikipedia.org). Bohužel se nepodařilo zjistit, jakou část z nalezených výskytů tvoří označení fregatky, neboť se jedná o výraz velice specifický a tím pádem řídce užívaný. Nelze tedy určit, v jakém období a s jakou frekvencí se tento výraz v angličtině používal jako termín pro *fregatku vznešenou*, avšak vzhledem k roku vzniku publikace *Penguins of the World* lze předpokládat, že autor obrazné pojmenování zvolil více méně pod vlivem trendu obrazných termínů, o němž hovoří Knittlová.

Terminologii obecně lze považovat za pružný celek, který se neustále obohacuje o nové prvky, a to obvykle rychleji v angličtině, než v češtině, neboť angličtina je v současné době mezinárodním jazykem vědy. Nejčastějším způsobem rozšiřování české terminologie je proto právě přebírání termínů z angličtiny (Knittlová, 2010: 163-168). Tak může snadno dojít k situaci, kdy pro termín anglický neexistuje v češtině přímý ekvivalent. V textu Waynea Lynche je to např. výraz *porpoising* (úryvek č. 4).

(4) “If pressed, most penguins can travel faster by combining underwater sprints with low-level aerial leaps, a technique known as **porpoising** because of its resemblance to the familiar swimming style of porpoises and dolphins.” (s. 27 originálu)

Tento termín zřejmě není příliš známý ani pro původního příjemce, neboť autor sám cítí potřebu jej v textu vysvětlit. Původní příjemce v něm však může snadno rozpoznat podobnost se slovem, od něžž bylo odvozeno, tedy *porpoise*, na které ostatně poukazuje i sám autor. V překladu není možné tuto sémantickou návaznost zachovat, neboť v češtině

ekvivalentně odvozený termín neexistuje (ekvivalentem anglického podstatného jména *porpoise* je český výraz „sviňucha“) a v podobném kontextu se obvykle používá obecnějšího výrazu „skákání“.

Dalším příkladem termínů, které nemají český ekvivalent, jsou geografické názvy, a to zejména pokud se jedná o menší ostrovy na jižní polokouli či oblasti v Antarktidě (např. *Cape Crozier*). Ani pro vlastní jména, jako např. pro název nejj jižněji položeného britského hotelu na světě *Sea Lion Lodge* či název společnosti *Dundee Whaler Balaena*, neexistuje v češtině ekvivalent.

Již zmíněná vyšší míra expresivity se významně projevuje i na lexikální rovině textu. Jako příklad užití expresivního lexika lze uvést přísudková slovesa v odstavci o rychlostech, jakými se tučňáci plavou (viz úryvek č. 17), sloveso *to plummet* v úryvku č. 2 nebo jednotlivé výraz jako např. *jumble*, *lumpers and splitters* a rozdělení tučňáků do boxerských kategorií. Obvykle se však expresivita v textu projevuje komplexně na více textových rovinách, podrobněji se tedy problematikou výše zmíněného expresivního lexika budeme zabývat při rozboru jednotlivých příkladů.

2.1.2.3 Syntaktická rovina textu

Nyní k nejvýraznějším rysům textu v rovině syntaktické. Povaha angličtiny umožňuje snadné řetězení slov a upřednostňuje ekonomický způsob vyjadřování pomocí participií a polovětných obrátů. Obojí užívá mnohdy v takové míře, jakou do češtiny není možné zachovat.

(5) „The wing bones are shorter than usual for birds, a number of them are fused together, and all of them are heavy and solid, **lacking** the typical air spaces found in those of flying birds. The dense bones make a penguin less buoyant, so it can dive more easily. This density also adds rigidity to the flipper, **rendering** it a more efficient paddle.”

(s. 23 originálu)

Dokladem ekonomického vyjadřování v angličtině, které umožňuje její analytický charakter, je i již dříve uvedený úryvek č. 2, který obsahuje jeden z četných rozvinutých výčtů vyskytujících se v textu. Podobné výčty jsou obvykle po sémantické stránce velice zhuštěné a

lze pro ně jen velice těžko nalézt vhodný syntaktický ekvivalent v češtině, která používání participií či polovětných vazeb příliš neumožňuje.

Jedním z nejvýraznějších syntaktických rysů textu, který ovšem částečně zasahuje i do roviny stylistické, je poměrně časté užití podmětu v 1. osobě jednotného čísla (viz podtržené části úryvků č. 1 a 2). V současné době sice bohužel není k dispozici příliš mnoho odborných textů zabývajících se charakteristickými rysy a povahou českých či anglosaských populárně naučných textů, existuje však poměrně velké množství prací zabývajících se texty odbornými a publicistickými, což jsou styly, mezi kterými se populárně naučný styl pohybuje. Zkusme tedy na základě těchto charakteristik určit základní rysy populárně naučného textu v obou jazycích, respektive jeho syntaktické roviny, a určit tak možnosti zachování podmětu v první osobě singuláru v překladu. Knittlová říká, že pro vědecký styl zejména v případě exaktních věd, ke kterým ornitologie beze sporu patří, je typická vysoká míra neosobnosti a potlačování osoby autora (Knittlová 2010: 150), a to jak v angličtině, tak v češtině. Angličtina k tomuto účelu užívá buďto pasiva, nebo všeobecného zájmeného podmětu *we*. Podmětu v 1. osobě plurálu v odborném stylu často používá i čeština (Knittlová 2010: 150). Ve vědeckém stylu jsou si tedy oba jazyky poměrně blízké. U českého stylu publicistického podle Bečky sice také stále převládá neosobnost vyjadřování (Bečka, 1992: 370), jak ale uvádí Knittlová, styl publicistický zdaleka není jednotný a jeho podoba velice záleží na tom, o jaký list či publicistický žánr se jedná. Česká klasifikace rozlišuje publicistické útvary úvahové, neboli analytické, pro něž je typický více či méně patrný postoj autora (Knittlová 2010: 193). Radíme sem například úvodník, sloupek, glosu, komentář apod. U těchto žánrů se i v angličtině projevuje vyšší míra subjektivity.

Lze tedy říci, že častý výskyt první osoby singuláru v podmětu je jedním z publicistických rysů textu Wayne Lynche, který, vzhledem k tomu, že český populárně naučný text se blíží spíše vědeckému pólu, nelze považovat za typický pro český úzus a překlad se tedy tomuto typu podmětu bude spíše vyhýbat.

S užitím první osoby singuláru v podmětu však souvisí i další specifický stylistický rys textu, a sice oslovování čtenáře pomocí zájmena *you* (viz např. úryvek č. 6).

(6) „Like most people, **you** may take one look at the **jumble** of numbers in the table on the next page and decide that **it would be more exciting to study a telephone directory**. That may be a wise decision but **bear with me** for a moment.“ (s. 33 originálu)

Oslovování čtenáře v tomto úryvku je jedním z projevů vysoké míry konativnosti textu, ke které přispívá i celkově neformální ráz textu, patrný v úryvku č. 5 mimo jiné i v užití hovorového výrazu *jumble* a na sémantické rovině v ironickém zhodnocení *it would be more exciting to study a telephone directory*.

2.1.2.4 Další výrazné sociosémiotické rysy textu

Hned v úvodní části kapitoly *Blueprint of a Penguin* se vyskytuje další významný rys textu, kterým jsou poměrně časté citace. V tomto případě se jedná o citace z cestopisu Apsley-Cherry Garrarda *The Worst Journey in the World*, v dalších podkapitolách pak autor cituje i z textů Roberta Crushmana Murphyho. Vzhledem k tomu, že ani jeden z těchto textů dosud nebyl přeložen do češtiny, bylo nutné i tyto úryvky přeložit poprvé, a to s přihlédnutím k jejich mírně odlišné funkci (kromě informativní a konativní částečně také estetická, neboť se jedná o cestopisy). Citované texty jsou navíc výrazně starší, než publikace *Penguins of the World* a při překladu je třeba rozhodnout, zda a do jaké míry bude časový aspekt zohledněn.

2.2 Analýza problémů překladu a jejich řešení

Problémy překladu tohoto textu, které už byly zčásti nastíněny v předcházející kapitole, lze rozdělit do několika základních kategorií. Jsou to problémy lexikálně morfologické, problémy syntaktické a problémy vyplývající z rozdílných presupozic recipientů.

2.2.1 Lexikálně-morfologické problémy

Jak již bylo zmíněno, nejvýraznějším rysem lexikální roviny textu je terminologie. V textu Waynea Lynche se vyskytují zejména termíny z oblasti zoologie, nejčastěji ornitologické, ale také velké množství zeměpisných názvů a několik termínů z jiných vědních oborů, jako například meteorologické termíny *near-gale-force winds*, *cool temperate conditions*, nebo poměrně nové sousloví *lumpers and splitters* (viz dále).

Původně anglická zoologická terminologie byla v některých případech poměrně problematická, neboť ne vždy splňuje požadavek jednoznačnosti významu (viz 2.1.2.2).

(7) „The closest relatives of the penguins are the seabirds known as *tubenoses*, which today include the **albatrosses, shearwaters, fulmars, petrels, storm petrels and diving petrels.**” (s. 20 originálu)

„Nejbližšími příbuznými tučňáků jsou mořští ptáci zvaní trubkonosí, mezi které v současnosti řadíme **albatrosi, buňňáky, buňňáčky a buňníky.**“ (s. 9 překladu)

Na první pohled se může zdát zvláštní, že původním šesti anglickým kategoriím v češtině odpovídají pouze čtyři. Při převodu z angličtiny do češtiny zde však dochází ke konvergenci tří výrazů, *shearwater*, *fulmar*, *petrel*, v jediný výraz „buňňák“.

V překladu této věty je zajímavá také změna podmětu vedlejší věty – v anglickém originálu se jedná o podmět ve 3. osobě plurálu (*tubenoses*), zatímco v češtině má vedlejší

věta všeobecný podmět v 1. osobě plurálu. Tato varianta byla zvolena proto, že spojení „trubkonosí, kteří zahrnují albatrosi, buňáky,...“ nezní v češtině příliš přirozeně a pokud bychom ho chtěli použít, bylo by přinejmenším nutné jej rozšířit o název taxonomické jednotky: „Nejbližšími příbuznými tučňáků jsou mořští ptáci z řádu trubkonosých, který zahrnuje albatrosi, buňáky,...“. To je sice další možná varianta, slovní spojení „ptáci z řádu“ ale částečně implikuje výběr, tj. že ne všichni příslušníci tohoto řádu jsou příbuznými tučňáků, což není pravda.

Opačný problém nastal při překladu výrazu *seal*, jenž se v textu vyskytoval několikrát. Tento výraz, jak již bylo zmíněno, může být do češtiny přeložen buďto výrazem „lachtan“, nebo výrazem „tuleň“. V úvahu by možná připadal i obecnější termín „ploutvonožec“, nebo spíše plurál „ploutvonožci“, ten však kromě lachtanů a tuleňů zahrnuje i mrože, pro které má ale angličtina zvláštní výraz, *walrus*, a kteří se vyskytují pouze na severní polokouli, takže mohou být jen těžko zmiňováni v souvislosti s tučňáky žijícími pouze na polokouli jižní. Z těchto důvodů bylo obvykle nutné na základě kontextu zvolit jeden z konkrétních ekvivalentů.

(8) „The first were small toothed whales, and they were followed by **seals** and sea lions.” (s. 21 originálu)

„Nejdříve to byli malí ozubení kytovci, později i **tuleni** a lachtani.“ (s. 9 překladu)

V tomto případě byla volba ekvivalentu poměrně snadná, neboť jeden ze dvou možných významů byl vyloučen následující položkou výčtu – *sea lion* – lachtan. Rozhodování mezi variantami však nebylo vždy takto jednoznačné.

Jiný problém nastal při překladu anglického polysémantického výrazu *man-of-war*:

(9) „The magnificent frigate bird (*Fregata magnificens*) is another kind of seabird, a **black-feathered man-of-war that rules the warm waters of the Tropics and lives mainly by piracy.**” (s. 17 originálu)

„Mimo to sem řadíme třeba i *fregatku vznešenou* (*Fregata magnificens*), **černou princeznu pirátů teplých vod tropických moří, která v letu krade potravu jiným ptákům [...].**” (s. 7 překladu)

Tato věta byla obzvláště problematická hned z několika důvodů. Výraz *man-of-war* má několik významů a konotací, z nichž většina v daném kontextu nějakým způsobem operuje. Primárním významem a českým ekvivalentem tohoto výrazu v tomto kontextu je „fregatka“, avšak v angličtině se jedná o pojmenování metaforické odvozené od vzhledu (především černé barvy) a způsobu obživy tohoto ptáka, kterým je kleptoparazitismus – za letu krade potravu jiným ptákům. Jiný anglický obecný výraz pro fregatky je *pirate birds*, opět odvozený od způsobu obživy těchto zvířat. V češtině bohužel pro fregatky neexistuje ani jiný obecný název, ani přezdívka a dokonce se ve spojení s těmito ptáky neužívá ani výrazu „pirátství“. Z těchto důvodů bylo velice obtížné původní sémantiku v překladu zachovat. Sousedství „princezna pirátů“ bylo zvoleno jako metafora odpovídající slovesu *to rule* a částečně i sousloví „[that] *lives mainly by piracy*“. Zbývající část sémantiky tohoto sousloví, tedy kleptoparazitismus, je obsažena ve vysvětlující vedlejší větě „která v letu krade potravu jiným ptákům“.

Již v úvodní části byl zmíněn také výraz *porpoising*, který sám autor v textu vysvětluje, neboť se zřejmě nejedná o výraz obecně známý. V souvislosti s pohybem delfínů se v češtině používá výraz „skákání“, jeden druh delfína se dokonce nazývá *delfín skákavý*, a proto byl tento výraz zvolen i jako ekvivalent termínu *porpoising*. I autoři Šťastný, Bejček a Hudec ve své publikaci *Ptáci* z roku 1998 označují tento způsob pohybu tučňáka jako „skákání“, uvádí ho však v uvozovkách, a vzhledem k tomu, že se mi nepodařilo prokázat vyšší frekvenci užití tohoto slova ve stejném kontextu, jako je užit v originále, zvolila jsem stejnou grafickou úpravu, alespoň při prvním užití tohoto termínu. Pro názornost uvádím úryvek č. 4 znovu, spolu s jeho českým překladem:

(4) “If pressed, most penguins can travel faster by combining underwater sprints with low-level aerial leaps, a technique known as **porpoising** because of its resemblance to the familiar swimming style of **porpoises and dolphins**.” (s. 27 originálu)

„Ve spěchu se většina tučňáků dokáže ve vodě pohybovat i rychleji, a to technikou plavání kombinovaného s vyskakováním nízko nad vodu. Toto „**skákání**“ se velmi podobá způsobu, jakým se ve vodě pohybují **delfíni i jiní kytovci**.“ (s. 13 překladu)

Bohužel zde při překladu dojde ke ztrátě konotace termínu pro pohyb tučňáků s názvem jednoho druhu kytovce, které je ve výchozím textu zcela evidentní – *porpoise* –

porpoising. Tuto konotaci však není možné zachovat, neboť v češtině neexistuje výraz označující pohyb odvozený od sviňuchy (přímý ekvivalent slova *porpoise*) či jiného kytovce pohybujícího se stejným způsobem.

Dalším terminologickým problémem byly obecné názvy rodů tučňáků, jako např. *crested penguins*, *brush-tailed penguins*, *banded penguins* apod., pro něž neexistují běžné české ekvivalenty. Česká odborná veřejnost v těchto případech používá termíny latinské. V již zmíněné publikaci *Ptáci* autorů Šťastného, Bejčka a Hudce se vyskytuje výraz „chocholátí tučňáci“ pro rod *Eudyptes* (*crested penguins*), o kterém se Wayne Lynch nejčastěji zmiňuje, nelze ho však považovat za ustálený odborný výraz. Z důvodů nízké frekvence užití českého ekvivalentu sousloví *crested penguins* a neexistence českých ekvivalentů pro ostatní rody byly tedy v textu jednotně užívány latinské názvy rodů tučňáků a sousloví „chocholátí tučňáci“ bylo uváděno pouze jako ekvivalent v uvozovkách, obvykle v závorce za latinským názvem rodu.

Na závěr části věnované terminologii bych ještě ráda zmínila termín *flipper*, který se v textu často vyskytuje. Přestože slovník *Lingea Lexicon 2000* uvádí jako ekvivalent tohoto výrazu „ploutev“, v překladu *Penguins of the World* je jako jeho ekvivalent nejčastěji užíván termín „křídlo“, případně „křídlo ve funkci pádla“ apod. Důvodem je odlišný náhled na danou skutečnost v české a anglické terminologii – v anglosaské kultuře je křídlo tučňáka po přeměně vnímáno jako „křídlo ve funkci ploutve“, zatímco česká terminologie, jak bylo zjištěno konzultací s ornitoložkou, o ploutvi v této souvislosti nehovoří, neboť funkce křídla tučňáka a ploutve ryby je odlišná. Proto dává česká odborná veřejnost přednost přirovnání k pádlu jako aktivnímu původci pohybu ve vodě.

Tolik k základním lexikologickým a zejména terminologickým problémům. Některé další problematické lexikální jednotky, které jsou však na pomezí lexikální a pragmatické problematiky, budou ještě podrobněji rozebrány v oddíle věnovaném pragmatickým problémům textu.

2.2.2 Syntaktické problémy

Ve části 2.1.2.3 této práce již bylo zmíněno, že syntaktické problémy překladu vyplývají zejména z rozdílnosti obou jazyků, konkrétněji ze schopnosti angličtiny používat

ekonomičtější a zhuštěnější vyjádření než čeština. V důsledku toho v textu nalezneme poměrně velké množství rozvinutých výčtů a dlouhých souvětí, která lze při překladu zachovat mnohdy jen obtížně a často je nutné alespoň přeskupit jednotlivé části:

(10) „When the earliest ancestors of the penguin made the final transition from combined aerial and aquatic flight to flying only underwater, natural selection had a free hand to **optimize** the shape of their bodies, **modify** the structure of their wings, legs and feet and **alter** the design and distribution of their feathers so that the birds were **as energy-efficient as possible**.” (s. 22 originálu)

„Poté, co původní předkové tučňáků učinili poslední krok v přechodu od létání ve vzduchu i ve vodě k létání pouze pod vodou, mohl se tvar jejich těla vývojem přizpůsobit novému prostředí. **Změnila se** struktura křídel, nohou a chodidel i tvar a rozložení peří tak, **aby byla tělesná energie využívána co nejlépe**.“ (s. 9-10 překladu)

Původní anglické souvětí, které se skládá z pěti samostatných vět, bylo třeba do češtiny rozdělit na dvě, neboť čeština neumožňuje kopírovat infinitivní strukturu a zhuštěnost anglického originálu a vyžaduje určité slovesné tvary. V překladu tak byl infinitiv *to optimize* nahrazen českým „přizpůsobit se“ a infinitivy *to modify* a *to alter* určitým tvarem polysémantického slovesa „změnit se“. I anglické adjektivum *energy-efficient* muselo být v češtině nahrazeno rozvolněnější vedlejší větou, neboť dvouslovný ekvivalent, jako např. „energeticky efektivní“ nelze v tomto kontextu použít. Ze stylistického hlediska zde došlo k několika posunům (viz 2.3.2).

V některých případech však byla komplikovaná syntax plná rozvitých přívlastků zcela zřejmě neporušitelnou součástí autorova záměru s vlastním sémantickým významem. Pak bylo nutné ji v překladu zachovat tak, aby neztratila původní funkci:

(11) „In 1902, on the strength of this theory, three heroic men dragged two heavy wooden sleds across the ice during the black frozen depths of an arctic winter on a harrowing 19 mile (30 km) trek to visit an emperor penguin colony at Cape Crozier,

along the Ross Sea.” (s. 18 originálu)

„Na podporu této teorie se v roce 1902 vydali tři stateční muži s dvojími těžkými dřevěnými saněmi na vysilující třicetakilometrovou cestu mrazivou černou antarktickou zimou skrz ledovou pláň na pobřeží Rossova moře. Jejich cílem byla kolonie tučňáka císařského na Cape Crozier.“ (str. 7-8 překladu)

Tato věta má svou strukturou imitovat délku, monotónnost i nebezpečí a všudypřítomný strach během výpravy tří polárníků a je tedy třeba, aby překlad vyvolával podobné konotace. Z tohoto důvodu nebyly jednotlivé přívlastky v překladu nijak oddělovány ani rozdělovány do jednotlivých vět, naopak, byla zde snaha o zachování dlouhé, rozvité, vyčerpávající věty jako ilustrace dlouhé výpravy. Přesto však byla věta nakonec přece jen rozdělena na dvě části, neboť jako jeden celek by v českém překladu obsahovala příliš mnoho informací a bylo by problematické v ní udržet pozornost. To by jen ztěžovalo dosažení kýženého efektu, který je naopak oddělením nejdůležitější rématické informace ještě zdůrazněn.

2.2.3 Problémy vyplývající z rozdílných presupozic recipientů

Dle Levého (1998: 95) je překlad vždy hybridem dvou kultur a jako takový se musí potýkat s různou historií a znalostmi dvou kultur, tedy s rozdílnými presupozicemi cílového čtenáře originálu a cílového čtenáře překladu. Do této kategorie spadá například různý úzus v oblasti měrných jednotek. Evropa tradičně používá metrický systém, zatímco v Americe se používá systém nemetrický. Pokud se v textu překládaném do češtiny vyskytují míry a váhy v jiném než metrickém systému, obvykle jsou všechny převedeny do systému metrického. V případě textu Wayne Lynche byla situace překladatele jednodušší, neboť vzhledem k tomu, že se jedná o text kanadského autora, jsou téměř všechny míry i váhy uvedeny jak v americkém, tak v metrickém měrném systému. Pro překlad byly jednotky ponechány pouze v systému metrickém.

Ne všechny problémy vyplývající z rozdílných presupozic však měly takto

jednoznačné řešení. Některé názvy, jako například *Sea Lion Lodge* a *Dundee Whaler Balaena*, zřejmě autor považuje za čtenáři natolik známé, že je nevysvětluje. Český čtenář si však ani pod jedním z nich nic nepředstaví, sami o sobě by v překladu nenesly žádnou sémantickou informaci a proto je v překladu nutné doplnit alespoň stručné vysvětlení. Toto vysvětlení je možné vložit buď přímo do textu, nebo jej uvést formou poznámky pod čarou. V překladu kapitoly *Blueprint of a Penguin* byla zvolena první varianta:

(1) „In 1994, David Gray, the affable owner of **Sea Lion Lodge in the Falkland Islands**, presented me with a Christmas present: a bucket filled with water and the putrefying remains of an adult gentoo penguin and a magellanic penguin that he had scavenged from the beach.” (s. 22 originálu)

David Gray, přátelský majitel **nejjižněji položeného britského hotelu na světě Sea Lion Lodge na Falklandských ostrovech**, mi v roce 1994 k Vánocům věnoval kbelík s vodou a rozkládajícími se zbytky dospělých tučňáků *oslího* a *Magellanského*, které sesbíral při úklidu na pláži. (s. 10 překladu)

Druhou možností by bylo název hotelu v překladu zcela vynechat, v takovém případě by však došlo ke ztrátě sémantické informace obsažené v originále. Překladatel zde tedy musí volit mezi ztrátou informace a jejím přidáním formou explikace. V tomto případě byla případná ztráta posouzena jako rozsáhlejší, než zvolené rozšíření a proto byla použita druhá varianta.

Podobně byl řešen i překlad názvu *Dundee Whaler Balaena*:

(12) „This fact is entertainingly demonstrated in the following account by Robert Crushman Murphy: “Five men from the **Dundee Whaler Balaena** tried to overcome an emperor penguin without harming it and to hold it down on the ice.” (s. 23 originálu)

„Důkazem toho je i groteskní příhoda, o které se zmiňuje Robert Crushman Murphy, **jeden z členů posádky velrybářské lodi Balaena, jež byla na konci 19. století**

součástí skotské výpravy do antarktických moří. „Pět mužů se snažilo přemoci *tučňáka císařského* a udržet ho při zemi, aniž by ho zranili. Tento úkol byl však zřejmě nad jejich síly, neboť zakrátko všichni popadali jako kuželky.“ (s. 10 překladu)

Doplnit informaci v překladu bylo nutné i v následujícím případě:

(13) „**Paleontologist** George Gaylord Simpson quipped that “their height would not suffice for basketball, but their weight was about right for **football**.” (s. 21 originálu)

„**Americký paleontolog** George Gaylord Simpson o tomto druhu kdysi prohlásil, že „na basketbal by jeho výška sice nestačila, ale se svou vahou by klidně mohl hrát **americký fotbal**“.“ (s. 9 překladu)

V prvním případě bylo doplněno přídavné jméno původu, neboť samotný výraz „paleontolog“ by pro českého čtenáře nebyl dostatečně určující a informace by působila neúplně (v anglickém textu je toto určení přítomno implicitně). Naprosto nezbytné však bylo doplnění téhož přídavného jména v druhém případě, neboť pokud by bylo v překladu vynecháno, došlo by ke změně významu. V severoamerickém anglosaském úzu totiž slovo *football* v naprosté většině případů označuje sport, který se v Evropě označuje souslovím „americký fotbal“. Zde lze skutečnost, že ekvivalentem slova *football* je v tomto kontextu sousloví „americký fotbal“ doložit nejen uzuálně, ale také kontextově – dříve v textu se totiž dozvídáme, že tučňák, o kterém je řeč, mohl vážit až 135 kg, což rozhodně nelze považovat za ideální váhu pro hráče evropského fotbalu.

S rozdílností obou jazyků se asi nejvíce potýkáme při překladu částí textu s metalingvistickou funkcí, o nichž již byla řeč v úvodní části.

(14) „Although all penguins regularly walk when they are on land, some of them also hop, especially **one of the crested species, the appropriately named rockhopper**.” (s. 30 originálu)

„Všichni tučňáci sice běžně na souši chodí, někteří však mohou i poskakovat. Mezi ty patří zejména **tučňák skalní z rodu *Eudyptes*, který se v angličtině dokonce**

přiléhavě nazývá „rockhopper“ neboli „hopkal skalní“.“ (s. 15 překladu)

Zde v originále metalingvistická funkce v pravém slova smyslu přítomna není, originál pouze rozvíjí sémantiku původu odborného názvu, která je vázána na výchozí jazyk. Vzhledem k tomu, že se odborné pojmenování tučňáka v angličtině a v češtině sémantikou mírně liší, je v překladu nutné doplnit vysvětlení s metalingvistickou funkcí. V něm bylo třeba objasnit sémantiku anglického výrazu *rockhopper*. Původně byl zvažován ekvivalent „skalní skokan“. Český úzus zoologických názvů však obvykle upřednostňuje adjektivum v postmodifikaci, tedy v tomto případě „skokan skalní“. Výraz skokan ale v češtině označuje žábu, a proto jej nelze považovat za vhodný ekvivalent anglického názvu tučňáka. Bylo tedy třeba najít jiné substantivum odpovídající sémantice originálu, např. „skákal“, „hopsal“, „hopkan“ apod. Z možných variant byla nakonec na základě individuálních preferencí překladatele zvolena výše zmíněná.

V dalším případě už je metalingvistická funkce v originálu funkcí primární:

(15) „The name penguin was probably first used by sailors in the late 1500s in reference to the great auk, a large, flightless black-and-white seabird that lived in the cold waters of the North Atlantic and nested in colonies on remote islands. The derivation of the word is somewhat clouded, but possibly, it arose from the Latin word *pinguis*, which means fat. The scientific name for the great auk is *Pinguinus impennis* – the fat one without wings.” (s. 31 originálu)

„Slovo „penguin“, anglický výraz pro tučňáka, bylo pravděpodobně poprvé použito na konci prvního desetiletí 16. století pro alku velkou, nelétavého černo bílého ptáka většího vzrůstu, který žil ve studených vodách severních oblastí Atlantického oceánu a hnízdil v koloniích na odlehlých ostrovech. Původ slova není zcela jasný, je však možné, že vzniklo z latinského výrazu „pinguis“ neboli „tlustý“. Alka velká se totiž latinsky nazývá *Pinguinus impennis*, což v překladu znamená „tlustý pták bez křídel“. Tito ptáci dosahovali výšky zhruba 75 cm a rozhodně se nejednalo o žádné střízlíky.“ (s. 15 překladu)

Metalingvistická funkce je při překladu vždy problematická, zejména z pragmatického hlediska – čtenáři překladu je otázka zákonitostí jazyka originálu obvykle zcela cizí.

Překladatel se tak musí snažit části textu s metalingvistickou funkcí do překladu začlenit co nejlépe. V některých případech je možné původní komentovaný jev nahradit jeho ekvivalentem v jazyce překladu, to však v případě tohoto úryvku není možné. Pokud by totiž překladatel zvolil jako ekvivalent vysvětlení původu českého slova „tučňák“, došlo by k úplné změně sémantiky a vypuštění velké části původního textu a už by se vlastně nejednalo o překlad, pouze o text s podobným záměrem v jiném jazyce. Takový zásah do výchozího textu by však v reálné situaci byl možný pouze po dohodě s redaktorem. V tomto případě tedy došlo k rozhodnutí ponechat v překladu vysvětlení původního výrazu *penguin*.

Z pragmatického hlediska byl problematický i překlad původní anglické přezdívky *tučňáka skalního – Jumping Jack*. Toto sousloví v angličtině označuje mimo jiné druh petardy a hračku, česky zvanou tahací panáček, s níž přezdívka nejpravděpodobněji souvisí. Vzhledem k tomu, že hračka a hlavně její název jsou pro dnešního čtenáře málo známé a české sousloví navíc označuje na rozdíl od anglického hned dva typy hraček², z nichž pouze ta méně běžná je kontextově relevantní, byl nakonec zvolen ekvivalent se sémantikou odvozenou pouze z kontextu – „hopsálek“.

V některých případech však nebylo možné zachovat všechny konotace výrazu či sousloví použitého v originálu, neboť jejich vysvětlování by v překladu bylo pro čtenáře spíše zatěžující. Tak tomu bylo například při překladu následující věty z citace textu Apsley-Cherry Garrarda:

(16) „It is extraordinary how often **angels and fools** do the same thing in this life, and I have never been able to settle which we were on this journey.” (s. 18 originálu)

„Je neuvěřitelné, jak často dělají **andělé a blázni** v životě totéž a dodnes si nejsem jist, kým jsme vlastně na této cestě byli.“ (s. 8 překladu)

V anglickém originálu je sousloví *angels and fools* aluzí na anglickou frázi „*Fools rush in where angels fear to tread*.“, kterou poprvé použil anglický básník Alexander Pope a po něm mnoho dalších, jako například Edmund Burke, Thomas Hardy, James Joyce a také E. M. Forster v titulu svého románu „*Where Angels Fear to Tread*“, takže nakonec zlidověla³. V

2 Může se jednat o papírovou či plechovou loutku, jejíž ruce a nohy jsou pohyblivé a spojené provázkem. Po zatažení za tento provázek se končetiny hýbou. Tento význam odpovídá anglickému *Jumping Jack*. Druhým typem hračky, kterou české sousloví označuje, je figurka na vozíku, k němuž je rovněž upevněn provázek. Pokud dítě táhne vozík za sebou, panáček obvykle bubnuje nebo se jinak hýbe.

3 MARTIN, Gary. *The Phrase Finder* [online]. c1996-2010 [cit. 2011-06-01]. Fools rush in where angels fear

češtině však kanonizovaný překlad této věty neexistuje a aluzi tedy není možné zachovat. Pokud by v češtině existovala ustálená fráze s ekvivalentním významem, bylo by možné zvolit překlad metodou substituce, avšak Slovník české frazeologie a idiomatiky žádnou podobnou frázi bohužel neobsahuje a ani jinde se nepodařilo frazeologický ekvivalent dohledat.

Do kategorie problémů překladu způsobených rozdílností kultur lze zařadit i problémy vzniklé odlišnými žánrově stylistickými konvencemi, jak byly popsány v úvodní části. Největším problémem byla různá míra expresivity typická pro daný žánr v obou jazycích.

(17) „Emperors may **streak along** at 9 miles per hour (14 km/h), although they usually **cruise** at around 7 miles per hour (11 km/h). Mid-sized penguins, such as Adélies and chinstraps, commonly **motor** at 5 miles per hour (8 km/h), and little penguins **travel at a leisurely** 1 mile per hour (1,5 km/h), although they are able to **accelerate** to 5 ½ miles per hour (8,5 km/h). To help put these speeds in perspective, consider the following: the fastest Olympic swimmers **kick and splash along** at just over 5 miles per hour (8 km/h), sea lions and fur seals **sprints** at 14 miles per hour (22 km/h), and tuna and sailfish, the fastest swimmers known, can **accelerate** to an exhausting 47 miles per hour (75 km/h).” (s. 27 originálu)

„Tučňáci císařští mohou **"pádit"** až čtrnácti kilometrovou rychlostí, většinou však **neuplavou** více než zhruba jedenáct kilometrů za hodinu. Středně velcí tučňáci, jako jsou tučňáci kroužkoví a uzdičkoví, ve vodě obvykle **urazí** za hodinu zhruba osm kilometrů a malí tučňáci **plavou pohodovou rychlostí** 1,5 km/h, i když jsou schopni **zrychlit** až na 8,5 km/h. Jen pro představu: nejrychlejší olympijští plavci ve vodě **dosahují** rychlosti o něco málo vyšší než 8 km/h, lachtani a tuleni **"sprintují"** až dvaadvaceti kilometrovou rychlostí a tuňák a plachetník, nejrychlejší známí plavci, dokážou **zrychlit** až na vyčerpávajících 75 km/h.“ (s. 13 překladu)

Expresivita originálu se zde projevuje zejména na úrovni přísudkových sloves, kde je patrná pro angličtinu nepříliš typická snaha o neopakování téhož slovesa. V překladu byla míra expresivity na základě rozdílných žánrově stylistických konvencí obou jazyků poněkud nivelizována. Nivelizace bylo dosaženo dvěma způsoby: u českých expresivních ekvivalentů

to tread. Dostupné z WWW: <<http://www.phrases.org.uk/meanings/fools-rush-in-where-angels-fear-to-tread.html>>.

byla expresivita snížena použitím uvozovek a v ostatních případech byl k expresivnímu výrazu zvolen stylisticky neutrálnější český ekvivalent. Kdyby byla všechna přísudková slovesa nahrazena expresivními ekvivalenty, mohl by odstavec v celkovém kontextu působit komicky, neboť by u něj míra expresivity byla mnohem vyšší, než u okolního textu. Byla tedy ponechána pouze některá expresivní přísudková slovesa a expresivita byla částečně kompenzována v jiných částech textu tak, aby působila v českém textu přirozeně. Velkou míru nivelizace lze pozorovat u překladu sousloví *kick and splash* přeloženého pouze jako „dosahují“. Jako všude, i zde existuje škála expresivnějších variant, např.: „nejrychlejší olympijští plavci se ve vodě „plácají“ rychlostí sotva přesahující 8 km/h“, avšak míra expresivity u této i jiných podobných verzí nevyhovuje celkovému stylu textu a žánrově stylistickým konvencím, proto byla zvolena nivelizovaná varianta.

Celkově expresivnější jsou i nadpisy jednotlivých podkapitol, respektive celé kapitoly. Vzhledem k tomu, že v českém populárně naučném textu nejsou takto expresivní nadpisy příliš běžné a že ani v české publicistice se nesetkáváme s takovou mírou kreativity, jako v publicistice anglosaské, došlo i při překladu některých podnadpisů k mírné nivelizaci, snahou překladatele však bylo obraznost tam, kde to bylo možné, zachovat a vyhovět tak záměru autora. V textu se setkáváme celkem se čtyřmi podnadpisy (*Outliving the Dinosaurs*, *The Basic Penguin*, *Penguins on the Move* a *All in the Family*) a jedním nadpisem, tedy *Blueprint of a Penguin*. V čem jsou tyto podnadpisy i nadpis problematické bylo již nastíněno v úvodní části, nyní se tedy budeme věnovat pouze možným variantám jejich překladu.

Téměř u všech nadpisů byl výběr nakonec zúžen na dvě varianty – expresivnější a neutrálnější, mezi kterými bylo rozhodnuto obvykle na základě kontextu. U nadpisu celé kapitoly to byly následující dvě možnosti: „Úvod do světa tučňáků“ a „Tučňák z ptačí perspektivy“. V případě *Outliving the Dinosaurs* se nabízelo „Přežili dinosaury“ a „Starý (Staří) jako dinosaur (dinosauři)“. V případě *The Basic Penguin* působí doslovný překlad, tj. „základní tučňák“ v češtině velice nezvykle, avšak u jiných variant, jako například „Fyziologie tučňáka“, je míra nivelizace velmi vysoká. Nalezený obrazný překlad tohoto podnadpisu tedy zněl „Tučňák „obecně““. V případě třetího podnadpisu byl zvolen přímý ekvivalent „Tučňáci v pohybu“, neboť není příliš expresivní ani nivelizovaný a je snadno použitelný v českém textu. Poslední podnadpis, *All in the Family*, lze považovat za nejproblematictější, jak již bylo vysvětleno v úvodu třetí části této práce. Český frazeologický ekvivalent tohoto sousloví, které je zároveň aluzí na americký sitcom ze 70. let, zde z důvodů vysvětlených výše použít nelze. Vzhledem k obsahu podkapitoly s tímto nadpisem byl

nalezen nivelizovaný ekvivalent „Řád, čeleď, rod, druh...“ a obrazný „Jedna velká rodina“.

Na základě překladatelské strategie, kterou bylo zachování autentických prvků textu v takové míře, jakou české žánrově stylistické konvence dovolí, bylo nakonec rozhodnuto pokusit se obraznost nadpisů zachovat. Z tohoto důvodu byla tedy z výše zmíněných variant zachována vždy ta obraznější. Pouze u prvního podnadpisu nerozhodla míra obraznosti, ale sémantika a kontextová návaznost. V textu pod tímto nadpisem totiž autor zmiňuje, že tučňáci žili již v době, kdy dinosauři vyhynuli a dále rozebírá situaci, která po jejich vyhynutí nastala. Denotát nadpisu „Staří jako dinosauři“ je však mírně odlišný – naznačuje, že tučňáci se vyvinuli ve stejné době, jako dinosauři, což originál neříká. Ani konotát se v tomto případě neshoduje – původní nadpis více zdůrazňuje fakt, že tučňáci přežili a dinosauři ne. Idiomaticnost nadpisu by zde tedy byla upřednostněna na úkor významové složky.

2.3 Typologie překladatelských posunů

Mnohé překladatelské posuny byly již explicitně popsány v předchozí kapitole, tato kapitola se však bude věnovat jejich obecné charakteristice tak, jak je dělí Popovič. Ten rozlišuje čtyři typy překladatelských posunů:

- 1) „[*Konstitutivní posun*] je nezbytný posun, k němuž dochází v důsledku rozdílů mezi oběma jazyky (originálu a překladu). Chápe se jako funkční a objektivní. Sem patří například reprodukce anglického systému gramatických časů ve slovenštině i češtině nebo naopak vidových příznaků při překladu do češtiny.
- 2) [*Individuální posun*] je systém individuálních odchylek motivovaných výrazovými sklony nebo idiolektem překladatele.
- 3) [*Tematický posun*] vzniká náhradou reálií, výrazových spojení a idiomů originálu prvky domácími. Tento postup favorizuje konotaci na úkor denotace a zpravidla se označuje jako substituce.
- 4) [*Negativní posun*] vzniká v důsledku nepochopení originálu. Může být motivován neznalostí jazyka nebo nerespektováním pravidel ekvivalence a projevuje se nesprávným překladem nebo stylovým ochuzováním originálu.“ (Popovič, in Vilikovský, 2002: 44)

Z tohoto přehledu je jasné, že za jednoznačně chybný překlad lze považovat pouze čtvrtý typ posunu, což ostatně naznačuje už jeho název.

2.3.1 Konstitutivní posuny

Případům konstitutivních posunů se nelze vyhnout asi v žádném překladu. Již v úvodní části byly zmíněny základní formální rozdíly mezi texty daného žánru v obou jazycích, které do značné míry vyplývají z rozdílné podstaty obou jazyků. Velice často se systémové rozdíly mezi jazyky projevují v rovině syntaxe. Typickým příkladem konstitutivního posunu v rovině

syntaxe jsou například překlady následujících dvou vět:

(4) **“If pressed**, most penguins can travel faster by combining underwater sprints with low-level aerial leaps, [...]. (s. 27 originálu)

„**Ve spěchu** se většina tučňáků dokáže ve vodě pohybovat i rychleji, a to technikou plavání kombinovaného s vyskakováním nízko nad vodu.“ (s. 13 překladu)

V tomto případě byla v angličtině použita podmiňovací věta s participiem, ve které však navíc došlo k elipse finitního tvaru slovesa *to be* a podmětu *they* (věta bez této elipsy by zněla *If they are pressed*). V češtině bylo jako ekvivalent této elidované vedlejší věty podmínkové zvoleno příslovečné určení podmínky. Funkce vedlejší věty použité v originálu byla tedy zachována, bylo však zvoleno jiného formálního prostředku, ne zcela totožného s prostředkem originálu. Jinou možností by bylo použít, stejně jako v originále, vedlejší věty podmínkové: „Pokud pospíchají, dokážou se tučňáci“ Takové řešení však lze v češtině považovat za příliš rozvláčné a zbytečně explicitní. K obdobnému konstitutivnímu posunu došlo i při překladu následující věty:

(10) **„The upstroke in flying seabirds** is largely passive and creates very little forward propulsion.” (s. 23 originálu)

„**Při letu ve vzduchu je pohyb ptačího křídla směrem nahoru** poměrně pasivní a posouvá zvíře vpřed jen nepatrně.“ (s. 10 překladu)

Zde došlo k posunu při překladu adjektivizovaného participia *flying*. Frekvence participií je však v češtině mnohem nižší než v angličtině, a proto byl i v tomto případě zvolen překlad příslovečným určením, tentokrát průvodní okolností. Při překladu substantiva *the upstroke* bylo třeba opisu, neboť v češtině neexistuje jeho přímý lexikální ekvivalent. Tento fakt lze také považovat za důsledek rozdílů mezi oběma jazyky, nebo analytický charakter angličtiny umožňuje snadnou konverzi mezi slovesy a podstatnými jmény (strike - „udeřit“ i „úder“), zároveň je ale pro takový jazyk typická polysémantičnost a snadné rozšiřování významu (upstroke - „zdvih nahoru“, „tah vzhůru“ - zde pro pohyb křídla).

2.3.2 Individuální posuny

Individuálních překladatelských posunů lze v překladu textu Wayne Lynche také nalézt velké množství, alespoň pokud je chápeme ve smyslu projevů ideolektu překladatele v překládaném textu, tedy že každý překladatel volí z možných variant překladu, které jsou pro danou situaci vhodné po obsahové, formální a stylistické stránce, na základě vlastních preferencí a vlastního „jazykového citu“. Za individuální posun v tomto pojetí pak lze pokládat již komentovaný překlad úryvku č. 9:

(9) „The magnificent frigate bird (*Fregata magnificens*) is another kind of seabird, a **black-feathered man-of-war that rules the warm waters of the Tropics and lives mainly by piracy.**” (s. 17 originálu):

„Mimo to sem řadíme třeba i fregatku vznešenou (*Fregata magnificens*), **černou princeznu pirátů teplých vod tropických moří, která v letu krade potravu jiným ptákům [...]**” (s. 7 překladu)

V tomto případě, kdy z důvodů uvedených výše nebylo možné poskytnout čtenáři doslovný překlad, ale zároveň bylo třeba zachovat metaforický charakter vedlejší věty, je zvolené řešení velmi významně ovlivněno idiolektem překladatele a jistě není jediným možným.

I v následujícím případě se jednalo z velké části o individuální posun. Zvolenou variantu překladu lze totiž díky obraznému pojmenování považovat za méně formální, než výchozí text. V tomto případě, jako i na několika dalších místech v textu se jednalo kompenzaci a redistribuci neformálního tónu autora v jiných částech textu. Pokud by totiž expresivita textu byla v překladu distribuována stejným způsobem, jako v originálu, mohl by text na českého čtenáře působit nekonzistentně. Ve výchozím textu lze poměrně snadno identifikovat odstavce z hlediska stylu spíše neutrální a odstavce či pasáže s vyšší mírou expresivity (např. v odstavci o rychlostech, jakými tučňáci plavou, jsou téměř všechna přísudková slovesa expresivní). Na rozdíl od angličtiny, kde k expresivnímu či jinému stylistickému zabarvení věty mnohdy stačí jediný zabarvený výraz a podobně i na úrovni

vyšších jednotek, čeština obvykle vyžaduje, aby bylo stylistické zabarvení distribuováno v rámci věty i textu rovnoměrně, tj. aby se projevilo u většího počtu větných členů a na více jazykových rovinách. Z tohoto důvodu tedy musela být expresivita v některých pasážích mírně nivelizována a na jiných místech redistribuována, jako například v následující větě. Konkrétní forma této redistribuce je však opět otázkou individuální volby překladatele, proto byla zařazena mezi individuální posuny.

(18) „**The good life** for penguin clan did not last very long. **The birds eventually found themselves with some very serious competition for the edible bounties of the sea.**” (s. 21 originálu):

„**Zlaté časy** však měli tučňákům brzy skončit. **Konkurence živočichů, kteří chtěli také využívat štědrosti oceánů, na sebe totiž nenechala dlouho čekat.**“ (s. 9 překladu)

Druhá věta tohoto úryvku je zároveň příkladem již zmíněného konstitutivního posunu – při překladu bylo třeba úplně změnit podmět kvůli rozdílným valencím přísudkového slovesa v angličtině a jeho českého ekvivalentu.

(10) „When the earliest ancestors of the penguin made the final transition from combined aerial and aquatic flight to flying only underwater, **natural selection had a free hand to optimize the shape of their bodies**, modify the structure of their wings, legs and feet and alter the design and distribution of their feathers so that the birds were as energy-efficient as possible.” (s. 22 originálu):

„Poté, co původní předkové tučňáků učinili poslední krok v přechodu od létáním ve vzduchu i ve vodě k létání pouze pod vodou, **mohl se tvar jejich těla vývojem přizpůsobit novému prostředí.** Změnila se struktura křídel, nohou a chodidel i tvar a rozložení peří tak, aby byla tělesná energie využívána co nejlépe.“ (s. 9-10 překladu)

V případě úryvku (10) došlo v důsledku individuálního posunu k nivelizaci obraznosti

sousloví *natural selection had a free hand*, které bylo nahrazeno neutrálním „mohl se tvar jejich těla vývojem přizpůsobit novému prostředí“. Důvodem pro tuto nivelizaci byl odlišný úzus výchozího a cílového jazyka v daném kontextu. Obraznou variantou překladu by mohlo být např.: „příroda měla volnou ruku k přizpůsobení...“, avšak tato verze působí stylisticky neobratně.

Za nivelizaci lze považovat i sloučení tří přísudkových sloves *to optimize*, *to modify* a *to alter* v české „přizpůsobit se“ a „změnit se“. V prvním případě došlo k mírnému sémantickému posunu v důsledku toho, že přímý ekvivalent, „optimalizovat“, v tomto kontextu nelze použít. Druhá dvě přísudková slovesa byla nahrazena jedním obecnějším z důvodu stylistických – pokud by byly použity dva ekvivalenty, došlo by k rozvolnění souvětí. V takové syntaxi by navíc nebylo možné rozpoznat, že se vedlejší věta účelová vztahuje ke všem podmínkám.

Případů nivelizace bychom v překladu jistě našli ještě několik, avšak pro ilustraci tohoto posunu jako jednoho z možných individuálních posunů jsou uvedené příklady dostačující. Jak již bylo uvedeno, součástí překladatelské metody byla snaha o kompenzaci případů nivelizace a redistribuci stylových prvků na rovině celého textu.

2.3.3 Tematické posuny

Ani o tematické posuny nebyla v případě překladu textu Waynea Lynche nouze, což opět vyplývá z rozdílnosti obou jazyků a hlavně kultur. Jedním z nejvýraznějších tematických posunů bylo uvádění měr a vah v metrickém systému bez uvedení ekvivalentu v systému americkém. Mezi tematické posuny však řadíme i překlad frází a idiomů jejich domácími ekvivalenty (pokud existují). V textu kapitoly *Blueprint of a Penguin* se vyskytlo hned několik frází a idiomů, které bylo třeba převést pomocí variant z české frazeologie. Jedním takovým případem bylo již zmíněné sousloví *angels and fools*. V citaci Apsley Cherry-Garrarda se však vyskytla ještě další idiomatická vyjádření, a sice *to think of death as a friend* a *a crevasse seemed almost a friendly gift*. Vzhledem k tomu, že se nepodařilo najít odpovídající české frazeologické vyjádření téhož, byly nakonec zvoleny následující ekvivalenty: „doopravdy pochopit význam slov 'milosrdná smrt'“ a „klidná smrt v prasklině ledovce by pro nás byla lepší“.

2.3.4 Překladatelské postupy

V této části se ještě krátce zastavíme u použitých překladatelských postupů dle Vinaye a Dalberneta, jak je uvádí Knittlová, a to zejména u těch, o nichž ještě nebyla řeč v předchozích kapitolách. Tito autoři rozlišují 7 základních postupů, jimiž je možné řešit nedostatek přímého ekvivalentu v cílovém jazyce (Knittlová, 1995: 9).

Prvním možným postupem je transkripce, tedy „přepis více či méně adaptovaný úzu cílového jazyka“ (Knittlová 1995: 9). Tento postup byl při překladu textu Wayne Lynche použit v některých případech cizích názvů, zejména geografických, ale i jiných např. v případě názvu hotelu *Sea Lion Lodge* a byl zvolen proto, že doslovný překlad by v tomto případě neplnil funkci původního textu – na rozdíl od názvu použitého v originálním textu by jeho doslovný překlad nenesl žádnou extratextovou informaci. Ta byla zachována transkripcí a explicitací informace implicitně obsažené v původním textu. V případě geografických názvů byla transkripce obvykle motivována českým územ v daném konkrétním případě (např. *Cape Crozier*).

Druhým možným postupem je kalk neboli doslovný překlad - „ponechání stejné struktury výrazu“ (Knittlová 1995: 9). Tento postup lze použít jak na nižší, fonetické či lexikální rovině, tak na rovinách vyšších:

(19) „The penguins' calls reached us, **and we stood, three crystallized ragamuffins above the Emperors' home...**“ (s. 18 originálu):

„Křik tučňáků dolehl až k nám **a my, tři zmrzlí vandráci, jsme konečně stanuli nad domovem tučňáka císařského...**“ (s. 8 překladu)

Překlad této části textu byl obzvláště problematický, neboť se jedná o citaci z jiného textu, která je vytržena z celkového kontextu. Navíc citace není zcela přesná – od původního textu se liší v interpunkci a některé části jsou v ní vynechány. Původní text, tak jak byl nalezen na stránkách projektu Gutenberg, zní následovně: „Excited by now, and thoroughly enjoying ourselves, we found the way ahead easier, until the penguins' call reached us again and we stood, three crystallized ragamuffins, above the Emperors' home.“ V citaci je tedy

vynechán výraz *again* v první citované větě a čárka za *three crystallized ragamuffins*, což má poměrně významný vliv na celkovou interpretaci. Navíc je v citaci vynechán poměrně dlouhý úsek následující po této větě, což ztěžuje překlad další části citace. Bylo třeba rozhodnout, zda překlad této části provést s ohledem na původní kontext či nikoli. Nakonec byl zvolen překlad na základě interpretace větší části Cherry-Garrardova textu, vynechaný výraz *again* však ani v překladu doplněn není, neboť nelze s jistotou říci, zda jeho vynechání bylo či nebylo záměrné. Syntax překladu zde tedy kopíruje syntax výchozího textu, v obou případech se jedná o apozici.

Při překladu byla zvažována i varianta pro češtinu syntakticky přirozenější, v níž by byl výraz *ragamuffins* převeden substitucí adjektivy a zároveň by došlo ke konkretizaci a explicitaci jednotlivých diferenčních sémů výrazu na základě jeho definice v Cambridge Dictionary Online („*a dirty untidy child in torn clothes*“). V takovém případě by překlad vypadal následovně: „Křik tučňáků dolehl až k nám a my tři jsme zmrzlí, otrhaní a špinaví konečně stanuli nad domovem *tučňáka císařského*...“ Posun významu, ke kterému by v takovém případě došlo („**my tři** zmrzlí, otrhaní a špinaví“ vs. „**tři** zmrzlí **vandráci**“) však byl zhodnocen jako příliš velký, takže byl nakonec zvolen překlad pomocí syntaktického kalku.

Dále Knittlová uvádí substituci, o níž již byla řeč v souvislosti s Popovičovým tematickým posunem. Knittlová ji chápe i jako „nahrazení jednoho jazykového prostředku jiným, ekvivalentním (i např. substantiva osobním zájmenem a obráceně apod.)“ (Knittlová 1995: 9).

I další postup, transpozici, je možné přirovnat k jednomu z Popovičových posunů. Dle Knittlové se totiž jedná o „nutné gramatické změny v důsledku odlišného jazykového systému“, což více méně odpovídá Popovičově konstitutivnímu posunu.

Modulace, pátý překladatelský postup, spočívá ve změně hlediska. Tento překladatelský postup byl použit například v následující větě:

20) „Rockhoppers and macaronis, two of the crested penguins, often **land** on steep, rocky, wave-battered shorelines.” (s. 29 originálu):

„*Tučňáci skalní a makarónští*, dva druhy z rodu *Eudyptes*, často **vyskakují** na příkré, skalnaté, vlnami bičované pobřeží.“ (s. 14 překladu)

Přísudkové sloveso v originálu pohlíží na popisovaný pohyb z hlediska jeho

zakončení. Takový pohled však v češtině v tomto kontextu působí poněkud zvláštně. Pokud by bylo řečeno, že „tučňáci často dopadají na skalnaté pobřeží“, čtenář by se nad tím pozastavoval, neboť ve větě není uvedeno, jak se tučňák dostal někam, odkud může dopadat. Jinými slovy čeština v tomto kontextu preferuje implicitní výsledek pohybu před implicitním začátkem, a proto byl zvolen ekvivalent „vyskakovat“. Toto sloveso obsahuje sémantiku pohybu odkud, tedy začátku pohybu, ale zároveň může být doplněno příslovečným určením místa, čímž splňuje sémantickou funkci slovesa v originálu. Zároveň se zde částečně jedná o antonymický překlad, přísudkové sloveso originálu totiž implikuje sémantiku „kam“, zatímco český ekvivalent přes své možné doplnění touto sémantikou sám o sobě obsahuje diferenční sém „odkud“.

Sedmý postup, ekvivalence, je „nepříliš vhodně zvolený termín pro použití stylistických a strukturních prostředků odlišných od originálu, např. v oblasti expresivity, ale i idiomů a přísloví“ (Knittlová, 2010: 19). Sem v podstatě spadají již zmíněné případy nivelizace expresivity či obraznosti originálu a naopak i případy redistribuce těchto stylistických rysů.

Poslední překladatelský postup dle Vinaye a Dalberneta, adaptace neboli „substituce situace popsané v originále jinou, adekvátní situací, např. neexistuje-li ekvivalent přísloví, slovní hříčky aj.“, byl už podrobně rozebrán v předchozích kapitolách této práce, zejména v části zabývající se rozdíly vyplývajícími z odlišných presupozic a tematickými posuny.

2.4 Metoda překladu

Jiří Levý hovoří o třech fázích překladu: 1. pochopení originálu, 2. interpretace, 3. přestylizování. Součástí interpretační fáze je v jeho pojetí i vytvoření jednotné metody překladu. Přestože Popovič a Vilikovský vytvoření metody od fáze interpretace oddělují, i oni se s Levým shodují na nutnosti přistupovat k překladu jednotným způsobem, vytvořit si pevnou koncepci.

Metoda překladu první kapitoly publikace *Penguins of the World* se odvíjela od snahy zachovat primární funkci původního textu, tedy funkci informativní či naučnou, ale zároveň i specifický styl autora s ohledem na odlišnost žánrově stylistických konvencí obou jazyků. Z tohoto hlediska pak byly posuzovány možné varianty překladu a volena výsledná řešení. Zde je nutné zmínit vyšší míru konativnosti originálního textu. V rámci jednotné metody překladu byla konativnost originálu na základě českých žánrově stylistických konvencí částečně nivelizována a redistribuována. Cílem překladu však v žádném případě nebylo nivelizovat neformální ráz textu úplně, neboť tato neformálnost je zcela evidentně součástí záměru autora a zpřístupňuje text laickému čtenáři.

Závěr

Navzdory prvotním očekávání skýtal text Wayne Lynche pro překlad mnohá úskalí, a to zejména z hlediska pragmatického a stylistického. V mnoha případech bylo nutné v překladu zohlednit rozdílné presupozice cílového čtenáře originálu a překladu, stejně tak jako jejich rozdílná očekávání ohledně žánrově stylistických konvencí. Zachování stylu výchozího textu bylo asi nejobtížnější v rovině syntaxe, která je ve výchozím textu mnohdy velice komplikovaná.

Při překladu bylo vždy třeba balancovat mezi tradičními žánrově stylistickými konvencemi českého populárně naučného textu a poměrně neformálním stylem autora výchozího textu. Cílem překladu však rozhodně nebylo originál zcela podřídít českým konvencím, naopak, snahou překladatele bylo zachovat v překladu styl autora v co největší možné míře, tedy tak, aby překlad v cílové kultuře stále ještě plnil svou primární funkci.

Bibliografie

Primární literatura

1. LYNCH, Wayne. 2007. *Penguins of the World*. London: Vilo. 142 s. ISBN 2-7191-0648-8.

Sekundární literatura

1. *Argentina* [online]. c2007 [cit. 2011-05-11]. Jižní Patagonie (Ohňová země). Dostupné z WWW: <http://www.argentinainfo.cz/to-nejzajimavejsi-z-argentina.php?s=&id_place=10>.
2. *BBC Nature* [online]. c2011 [cit. 2011-06-01]. Magnificent frigatebird videos, news and facts. Dostupné z WWW: <http://www.bbc.co.uk/nature/life/Magnificent_Frigatebird>.
3. BEČKA, Josef V. 1992. *Česká stylistika*. Praha : Academia. 467 s. ISBN 80-200-0020-8.
4. ČECHOVÁ, Marie, et al. 2008. *Současná stylistika*. Praha : Lidové noviny. 381 s.
5. *Google Labs : Google Ngram Viewer* [online]. c2010 [cit. 2011-06-01]. Dostupné z WWW: <<http://ngrams.googlelabs.com/>>.
6. KNITTLOVÁ, Dagmar a kol. 2010. *Překlad a překládání*. Olomouc: Universita Palackého. 291 s. ISBN 978-80-244-2428-6.
7. KNITTLOVÁ, Dagmar. 1995. *Teorie překladu*. Olomouc : Univerzita Palackého. 69 s.
8. LEVÝ, Jiří. 1998. *Umění překladu*. 3. vyd. upravené a rozšířené verze druhé. Praha: Ivo Železný. 396 s. ISBN 80-237-3539-X.

9. MARTIN, Gary. *The Phrase Finder* [online]. c1996-2010 [cit. 2011-06-01]. Fools rush in where angels fear to tread. Dostupné z WWW:
<<http://www.phrases.org.uk/meanings/fools-rush-in-where-angels-fear-to-tread.html>>.
10. PETRO, Jozef. *Můj průvodce* [online]. 13. 6. 2009 [cit. 2011-04-27]. Deception (ostrov): Antarktida: Můj průvodce. Dostupné z WWW:
<http://www.mujuvuvodce.cz/vismo/dokumenty2.asp?id_org=600028&id=1245&p1=1076>.
11. POPOVIČ, Anton. 1975. *Teória umeleckého prekladu : aspekty textu a literárnej metakomunikácie*. 2. preprac. a rozš. vyd. Bratislava : Tatran. 293 s.
12. *Ptáci* [online]. c1999-2011 [cit. 2011-04-27]. Nohy ptáků. Dostupné z WWW:
<<http://ptaci.czweb.org/nohy.html>>.
13. SKALKA, Petr. 2003. *Zvířata kolem nás*. Praha: Olympia. 168 s. ISBN 80-7033-805-9
14. ŠABRŠULA, Jan, Prof., PhDr., DrSc. 2007. *Teorie a praxe překladu*. Ostrava: Ostravská universita. 142 s. ISBN 978-80-7368-372-6.
15. ŠŤASTNÝ, Karel; BEJČEK, Vladimír; HUDEC, Karel. 1998. *Ptáci (I)*. Praha: Albatros. 143 s.
16. VESELOVSKÝ, Zdeněk, prof. RNDr., Csc. 1984. *Tučňáci*. Praha: Státní zemědělské nakladatelství. 176 s.
17. VILIKOVSKÝ, Ján. 2002. *Překlad jako tvorba*. Praha : Železný. 246 s. ISBN 80-237-3670-1.
18. ZICHA, Ondřej, et al. *BioLib : Taxonomic tree of plants and animals with photos* [online]. c1999-2011 [cit. 2011-04-27]. BioLib - Aves (ptáci). Dostupné z WWW:
<<http://www.biolib.cz/cz/taxon/id8304/>>.
19. ZICHA, Ondřej, et al. *BioLib : Taxonomic tree of plants and animals with photos* [online]. c1999-2011 [cit. 2011-04-27]. BioLib - Národní názvy. Dostupné z WWW:
<<http://www.biolib.cz/cz/taxondictionary/?selecttaxonid=null&taxonid=&elang=FR&action=execute&r2e=www.biolib.cz/cz/taxon/id8304/>>.

Slovníky a příručky

1. *Cambridge Dictionary Online* [online]. Cambridge University Press, c2011 [cit. 2011-03-01 – 2011-05-30]. Dostupné z WWW: <<http://dictionary.cambridge.org/>>.
2. ČERMÁK, František, et al. 2009. *Slovník české frazeologie a idiomatiky*. Praha : Leda. 3584 s. ISBN 978-80-7335-216-5.
3. ČERVENÁ, Vlasta, et al. 2003. *Slovník spisovné češtiny pro školu a veřejnost*. Praha : Academia. 647 s. ISBN 80-200-1080-7.
4. DUŠKOVÁ, Libuše, et al. 2006. *Mluvnice současné angličtiny na pozadí češtiny*. Praha : Academia. 673 s. ISBN 80-200-1413-6.
5. GREPL, Miroslav; HLADKÁ, Zdeňka; JELÍNEK, Milan; KARLÍK, Petr; KRČMOVÁ, Marie; NEKULA, Marek; RUSÍNOVÁ, Zdenka; ŠLOSAR, Dušan. 2008. *Příruční mluvnice češtiny*. Praha: Nakladatelství Lidové noviny. 799 s. ISBN 978-80-7106-980-5
6. HAVRÁNEK, Bohuslav, et al. 1989. *Slovník spisovného jazyka českého*. Praha : Academia. 4592 s.
7. *Lingea Lexicon 2000*, ver. 3.0. c1997-1999. Lingea s.r.o.
8. PALA, Karel; VŠIANSKÝ, Jan. 2001. *Slovník českých synonym*. Praha : Lidové noviny. 479 s. ISBN 80-7106-450-5.
9. *The Penguin Dictionary*. 2005. Praha : Euromedia Group k. s. - Knižní klub. 1642 s. ISBN 80-242-1402-4.
10. *Wikipédia* [online]. 15. 4. 2011 [cit. 2011-05-15]. Sphenisciformes. Dostupné z WWW: <<http://fr.wikipedia.org/wiki/Sphenisciformes>>.
11. *Wikipedia, the free encyclopedia* [online]. 17. 4. 2011 [cit. 2011-05-15]. Penguin. Dostupné z WWW: <<http://en.wikipedia.org/wiki/Penguin>>.
12. *Wikipedie* [online]. 10. 5. 2011 [cit. 2011-05-15]. Tučňáci. Dostupné z WWW: <<http://fr.wikipedia.org/wiki/Sphenisciformes>>.

Příloha - výchozí text